

Наръчник за медийна грамотност

Фалшивите новини вредят на нашите права, сигурност и участие

Този наръчник съдържа авторски и преводни материали, подбрани така, че да помогнат на младите хора, особено на тези в училищна възраст, а също така на техните родители и учители, да отличат истинските новини от фалшивите. Авторите са водещи изследователи и практики в тази област.

ИЗДАДЕН ПО ПРОЕКТ
„ФАКТИТЕ, МОЛЯ!
БОРБА ПРОТИВ
ФАЛШИВИТЕ
НОВИНИ –
НАЦИОНАЛНИ И
ЕВРОПЕЙСКИ
ПОЛИТИКИ,
НАСОЧЕНИ КЪМ
МЛАДЕЖТА!“ 2019-
2-BG01-KA347-
062709

Партньори по проекта:

Фондация
Европартньори 2007

РУО - Бургас

Съфинансиран от
програма Еразъм+ на
Европейския съюз

Заглавие

Фалшивите новини вредят на нашите права, сигурност и участие

Година на издаване

2021

Издател

Фондация Европартньори 2007

Под редакцията на:

Татяна Дронзина и Виолета Илиева

Автори

Алекс Желязков, Димитър Стоянов, Йоана Янкулова, Радост Патева, Татяна Дронзина,
Явор Райчев

Коректор

Радост Патева

Публикацията може да бъде свалена от следния сайт

<http://europartners2007.org/bgn/>

ISBN 978-619-91806-9-3

СЪДЪРЖАНИЕ

АВТОРИ.....	3
КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ	5
СТРУКТУРА НА НАРЪЧНИКА.....	6
НЯКОЛКО ДУМИ ЗА ПРОЕКТА.....	7
Татяна Дронзина. СПРАВЯНЕТО С ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ КАТО ЧАСТ ОТ МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ.....	9
Радост Патева. ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ – ДИАГНОЗА И ЛЕЧЕНИЕ...16	
Димитър Стоянов. ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ – МУТИРАЦИЯТ „ВИРУС“ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО.....	26
Явор Райчев. ИСТИНА, ПОЛУСТИНА ИЛИ ОТКРОВЕНА ЛЪЖА – ОПИТ ЗА ОПРЕДЕЛЕНИЕ НА ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ.....	39
Йоана Янкулова. КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ В КЛАСНАТА СТАЯ.....	46
Алекс Желязков. БОТОВЕТЕ В ИНТЕРНЕТ.....	59
КАК ДА РАЗПОЗНАЕМ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ? НЯКОЛКО СЪВЕТА НА УНИВЕРСИТЕТА В ХАРВАРД.....	61
КАК ДА РАЗПОЗНАЕМ ИСТИНСКИТЕ ОТ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ: ПОГЛЕД ОТ КАНАДА.....	63
КАК ДА СЕ СПРАВИМ С ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ: ЕВРОПЕЙСКИЯТ ПОХОД	65
ФАЛШИВИ НОВИНИ ОТНОСНО КОРОНА ВИРУСА РАЗПРОСТРАНЯВАНИ В СВЕТА СПОРЕД МЕДИИТЕ.....	67
ВНИМАНИЕ! ОПАСНОСТ ОТ ФАЛШИВИ НОВИНИ.....	69
ИНСТИТУЦИИ И НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНИМАВАЩИ СЕ С МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ, ПРОЕКТИ, ИЗСЛЕДВАНИЯ, РЕСУРСИ.....	74
ПРОГРАМА НА НАЦИОНАЛНА СРЕЩА „ФАКТИТЕ, МОЛЯ! БОРБА ПРОТИВ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ – НАЦИОНАЛНИ И ЕВРОПЕЙСКИ ПОЛИТИКИ, НАСОЧЕНИ КЪМ МЛАДЕЖТА!“	78
ЗАКЛЮЧИТЕЛЕН ДОКУМЕНТ НА НАЦИОНАЛНАТА СРЕЩА.....	82

АВТОРИ

Алекс Желязков. Ученик от Бургас, 18 години. Активен участник в социално значими мероприятия. Организатор и съорганизатор на редица дейности за млади хора и ученици.

Димитър Стоянов. Разследващ журналист, работил в БНР, БТВ, Нова Телевизия и АгроТВ. Носител на приза “Журналист на годината” за 2018 г. Носител на специалната награда George Weidenfeld за смела разследваща журналистика за 2019 г.

Йоана Янкулова. Професор, доктор на психологическите науки. Член на Дружеството на психолозите в България. Член на Редакцияната колегия на книга Психология, Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“. Член на Редакцияната колегия на Годишника на докторантите във ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“. Член на Редакцияната колегия на електронното научно списание „Реторика и комуникации“. Автор на редица монографии, учебници и научни статии на български, английски и френски език.

Радост Патева. Магистър по социология, СУ“Св. Климент Охридски“. Докторант в ЮЗУ. Специализация: консултант по европейски проекти, Американски университет в България. Председател на управителния съвет на ЦССИ. Самостоятелно и в сътрудничество провежда социални и маркетингови проучвания, разработва и оценява стратегии, информационни и комуникационни кампании, организира публични събития, медийното им отразяване, мониторинг на резултатите и оценка на ефективността им.

Татяна Дронзина. Професор, дпн. Преподавател в катедрата по политология на СУ „Свети Климент Охридски“. Гост-преподавател в редица университети в Европа, Азия и Латинска Америка. Автор на научни публикации на български, английски, испански и казахски език.

Явор Райчев. Бакалавър от СУ „Св. Климент Охридски“, специалност Италианска филология. Магистър от Университета в Линщюпинг, специалност Международни Европейски отношения. Докторант в университета в Гранада - Испания. Стажант в

политическия отдел на Делегацията на ЕС в Астана, Казахстан, с отговорности–анализ на политическите събития в страната

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Скъпи читатели,

Този скромен наръчник се издава по проект 2019-2-BG01-КА347-062709 Фактите, моля! Борба против фалшивите новини- национални и европейски политики, насочени към младежта, финансиран по програма Еразъм+.

Той е резултат от продължителната работа на много хора, огромната част от тях – съвсем млади. В хода на проекта споделяхме съмненията си и идеите си, разговаряхме с вземащите решение на национално и европейско равнище, питахме, настоявахме, общувахме и търсехме решение на проблеми, пред които се изправяме всеки ден.

Това не е просто още един учебник, който да утежни и без това претоварената ви програма. Не го четете, ако не ви е нужен. Но ако усетите, че някой в мрежата „ви праща на зелен хайвер“, старая се „да ви пусне по пързалката“ или да ви постави в положението на „излъганото камилче“, разлистете неговите страници. Там няма да намерите името на този злонамерен субект, но ще научите как да разпознавате неговото основно оръжие - фалшивите новини – именно тези, които застрашават вашата сигурност, права, участие, а понякога и живот и здраве. И как да се справите с тях.

Ако имате някакви въпроси или нужда от помощ, ние сме на ваше разположение.

Искрено ваши

Авторите

stopthefakenews@gmail.com

europartners2007@gmail.com

СТРУКТУРА НА НАРЪЧНИКА

Този наръчник се състои от две части. Първата съдържа авторски, а втората – преводни и взети от пресата материали.

Статията на Татяна Дронзина анализира борбата срещу фалшивите новини като част от медийната грамотност.

Подготвеното от Радост Патева изложение идентифицира и оценява фалшивите новини, а също така дава препоръки как да разграничим едните от другите.

Статията на Димитър Стоянов ни насочва към международните и българските проекции на фалшивите новини.

От особен интерес е статията на Йоана Явкулова, която посочва критичното мислене като основно оръжие срещу фалшивите новини и препоръчва конкретни похвати за възпитанието в тази посока.

Статията на Алекс Желязков е посветена на ботовете – един проблем, който стана много актуален след намесата в изборите на редица страни.

Втората част съдържа преводни материали, подготвени от участници в проекта от различни училища. Те работиха заедно, за да синтезират основните черти на европейския подход, препоръките на водещи университети, опита на Канада.

Най-сетне, редица учители се включиха в изготвянето на таблица с наличните на български език ресурси за борба с фалшивите новини, а също така и с идентифицирането на български анонимни интернет сайтове, за които се предполага, че са или могат да бъдат източници на фалшиви новини.

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА ПРОЕКТА

Проектът "Фактите, моля! Борба против фалшивите новини - национални и европейски политики, насочени към младежта" е инициран от две организации с петнадесетгодишно сътрудничество – Фондация Европартньори 2007 и Регионалното управление на образованието – Бургас. Той касае един важен, но нерешен въпрос - борбата с фалшивите новини. Подобно явление е силна заплаха за демокрацията и правата на човека, то дезориентира гражданите и особено младите хора, които все още нямат ясно формирано критично мислене, в индивидуалния им граждански избор и пречи на гражданската им активност.

Цели

1. Да активизира диалога между младите хора и формиращите политики по въпросите на борбата с фалшивите новини, които се разпространяват бързо за сметка не толкова на техническия, колкото на човешкия фактор;
2. Да допринесе за формиране на критично мислене у младите хора, като им помогне да реализират своето европейско гражданско самосъзнание, като работят за единството и развитието на ЕС и за запазването и развитието на демокрацията в своята страна, особено след признанието на социалните мрежи, че разпространяващите се чрез тях фейк нюз могат да бъдат заплаха за демокрацията;
3. Да създадат у младите хора дигитални и граждански компетенции за безопасно използване на интернет, така че той да не заплашва сигурността и правата им на хора и граждани, тъй като е установено, че младите хора и жителите от по-малките населени места са най-податливи на лъжливите новини.

Влияние на проекта

- придобити компетенции от участниците да различават фалшивите новини от истинските - придобито и интериоризирано разбиране, че най-голямата вреда от

фалшивите новини е разрушаването на структурата на общественото доверие, без която никое общество и неговите институции не могат да функционират;

- придобити компетенции ще помогнат на младите хора да боравят с огромния брой информационни източници и да идентифицират фалшивите новини, тъй като те променят обществото по начин, който излиза извън нашия контрол и обслужва чужди комерсиални или политически интереси;

- повишена медийна грамотност и устойчиво критично мислене, което прави младите хора неподатливи на безотговорни медийни и други манипулации;

- утвърдено разбиране, че фалшивите новини вредят на нашия начин на живот, водят до злоупотреби с властта, подлагат ни на неоправдани рискове;

- умение да водят диалог на национално и европейско равнище с отговорните институции по належащи за тях проблеми.

За избраната целева група - младежи между 13 и 18 години, този проект ще има следните потенциални дългосрочни ползи:

- проблемът се поставя за първи път на общественото внимание - повишена чувствителност и нетърпимост на младите хора към фалшивите новини;

- възможност да се справят с този проблем посредством материалите и указанията, които ще бъдат изработени по този проект (Наръчник за медийна грамотност);

- укрепнало убеждение, че младите хора са способни да водят диалог с институциите на национално и европейско равнище и че техният глас се взема предвид при изработването на национални и европейски политики;

- повишена гражданска активност в областта на проблемите, които засягат младите хора;

- повишена вискателност към лицата и институциите, които вземат решения в областта на темата на проекта.

СПРАВЯНЕТО С ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ КАТО ЧАСТ ОТ МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ

Татяна Дронзина

Къде е светът?

Светът говори за медийна грамотност от началото на 90-те години на 20 век, но кой знае защо, ние започваме този диалог 30 години по-късно. Именно през 90-те години Съвета на Европа издава резолюциите за журналистическата етика, за отражението на медиите върху демокрацията, за информационното общество и дигиталния свят, за медиите и демократичната култура, и разбира се, препоръка 1466 (2000 г.) за медийното образование.¹ Всички те отразяват развиващият се европейски възглед – а както ще видим на следващите страници, и не само европейски – че медийната грамотност е необходима на хората за да могат, в този претоварен от информация век, да различат онези важни послания и информация, които имат наистина значение за техния живот.

Когато търсим работа, трябва да можем да отсяваме важната информация за успешното ни кандидатстване.

Когато се грижим за здравето, следва да сме в състояние да различаваме достоверните медицински съвети в интернет от шарлатански страници, чиято цел е единствено да ни накарат да купим скъпа и с неизвестно качество хранителна добавка.

Когато желаем да проявим гражданска активност, трябва да можем да преценяваме ценността на обществените каузи, които намираме в глобалната мрежа, и да си дадем сметка наистина ли са обществени, или зад тях стоят добре прикрити частни интереси.

Медийната грамотност е важна, защото тя ни учи как да придобиваме достоверна информация – първото и най-важно условие за вземане на правилно решение във всяка ситуация. Фалшивите новини пречат на този процес – следователно пречат на нашите права, сигурност и участие.

Къде сме ние?

Закъснението на разговора за медийната грамотност у нас не е фатално, но е неприятно – това личи в резултатите на всички международни и национални изследвания относно способността на българските ученици да разбират медийни съдържания. Според изследване, проведено от екипа на проекта „Включващи общности

¹ <https://rm.coe.int/16806461f9>

чрез образование за медийна грамотност и критично мислене“ (ИН-ЕДУ), родители, учители и ученици „споделят мнението, че е необходимо да се въведе обучение за медийна грамотност в училищата. Учителите, учениците и родителите подкрепят организирането на обученията за медийна грамотност, като огромното мнозинство от родителите –75% –заявяват, че биха участвали заедно с децата си.“² Подобни резултати изнесоха и други организации: „Разпознаването на фалшивите новини и пропагандното съдържание е проблем сред голяма част от българските ученици, а други се ориентират в съдържанието на информационните канали, но пропагандата е непознато понятие за тях. Тийнейджърите у нас имат нужда от допълнително обучение и надграждане на знанията си по отношение на достоверно и истинно съдържание, придобиване на умения за работа с информация в новинарски сайтове и социалните мрежи...Въпреки че България е на 115 място в класацията за свобода на словото, учениците у нас приемат за чиста монета всяка новина от т.нар. големи медии...Немалко ученици направо приемат всичко в интернет за истина, което на практика означава, че не допускат в мрежата да има нито една фалшива новина. 30% пък признават, че не могат да преценят кое е фалшива новина.“ Това са част от изводите в изследване на Център за развитие на медиите, проведено в 10 общински средно-образователни и професионални училища в София, Бургас, Карлово, Костинброд, Сливница и Стара Загора.³

Долната диаграма дава представа къде сме в сравнение с другите европейски страни – и то не само по отношение на младите хора, а на населението като цяло.

² http://www.sofia-da.eu/images/resources/summary_quest_BG.pdf

³ https://pcworld.bg/novini/2019/07/25/3943108_13_ot_tineidjurite_u_nas_ne_razlichavat_falshivite/

Media Literacy Index 2018

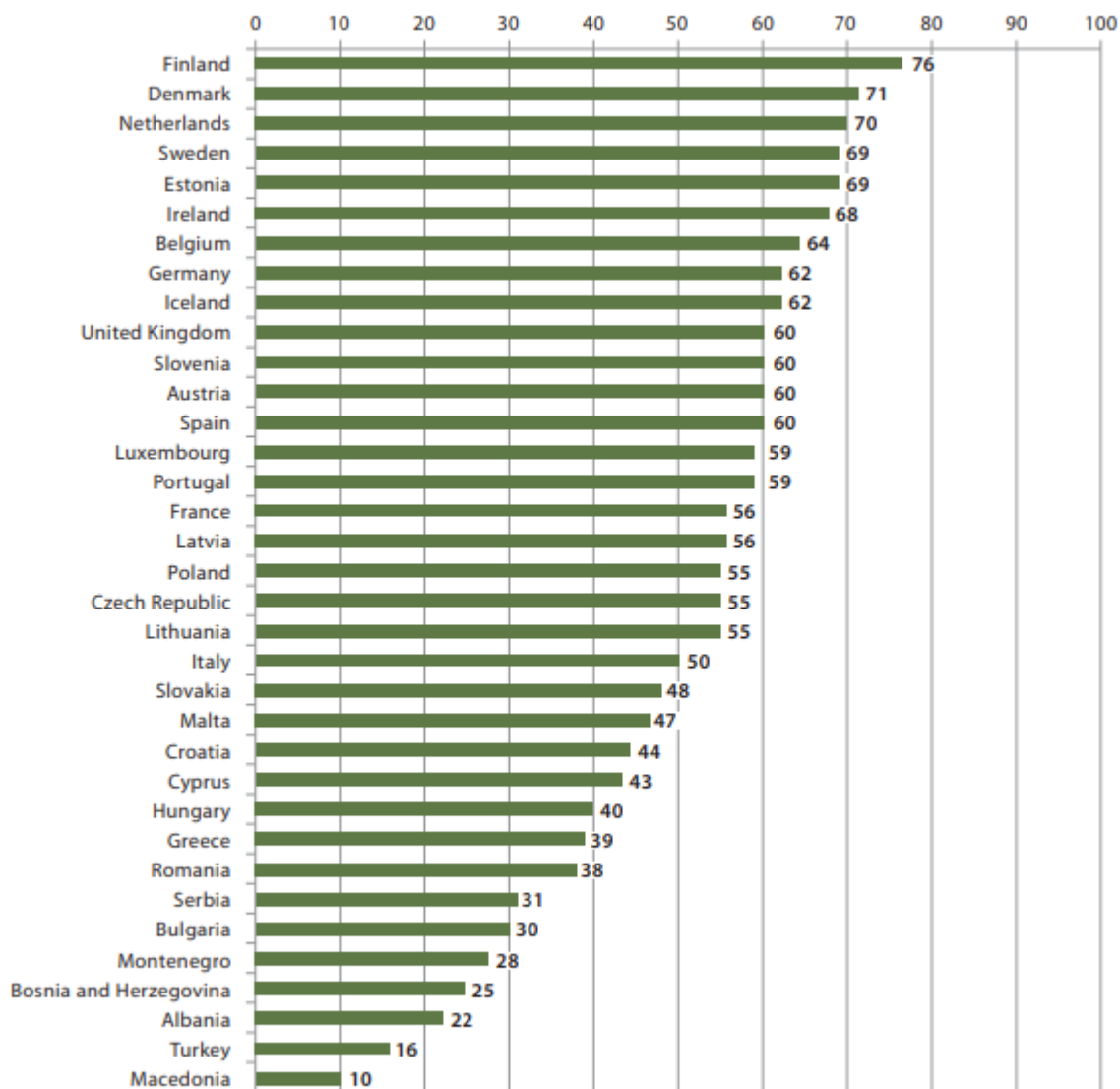

Figure 1. The figure shows the 35 European countries, included in the index, ranked according to their media literacy scores. The index uses standardized scores from 100 to 0, highest to lowest.

Източник: <https://www.weforum.org/agenda/2019/05/how-finland-is-fighting-fake-news-in-the-classroom/>

От 35 изследвани държави, ние здраво държим 30 място. След нас са само Черна гора, Босна и Херцеговина, Албания, Турция и Македония. Ако възрастните не можем да се ориентираме, как можем да очакваме, че ще научим да различават лъжливите новини младите? Тъжно, нали?

Между другото, случайно съвпадение ли е това, че страните, които оглавяват класацията за качествено образование, оглавяват и класацията за най-висок индекс на медийна грамотност? Авторите на Индекса на медийна грамотност не мислят така;

тъкмо напротив, те смятат, че има пряка зависимост между качеството на образованието и медийната грамотност: „Качественото образование, пишат те, и нарастването броя на образованите хора са предусловие за справяне с негативните последици на фалшивите новини. ...Може би някакви регулации са необходими, но доброто образование, изглежда, е най-доброто решение“

Какво значи медийна грамотност?

Словосъчетанието „медийна грамотност“ се състои от две части – съществителното „грамотност“ и прилагателното „медийна“, което произлиза от „медия“ или „средство за масово осведомяване“.

Думата „грамотност“ обикновено описва способността да се чете и пише. Четенето започва с разпознаване на буквите. След това читателят започва да разпознава думите – и което е по-важно, да разбира тяхното значение. Това означава, че той е формирал достатъчна грамотност не само да възприема послания, но и да стане техен автор, техен създател, техен „писател“. С времето и опита грамотните хора, които са едновременно и получатели, и създатели на послания, развиват грамотност или с други думи, способност да кодират и декодират символи и да се анализират съобщения.

Нека сега видим втората част на словосъчетанието. Думата „медия“ означава електронно, дигитално или печатно средство за предаване на послание. И ако съединим двете, ще се получи следното определение: медийната грамотност е способността да се кодират и декодират символи, предавани чрез медиите и способността да се синтезират, анализират и продуцират медийни послания.⁴

Но медийната грамотност не се ограничава до тук. Тя също така е и способността да се идентифицират различни типове медии и да се разбира посланието, което те изпращат. Съвременният човек получава огромни масиви информация от широк спектър източници, които далеч надхвърлят традиционните медии като радио, телевизия и вестници. По-разнообразни са и посланията – текстови, видео, видеोगири, реклама и какво ли още не. Но всички медии, независимо от природата и насоката си, споделят едно общо нещо: те са създадени от някой. И са били създадени по някаква причина. Разбирането на този факт е в основата на медийната грамотност. И начало на процеса на анализ, който всеки от нас трябва да може да прави, ако не иска да се окаже в позицията на „излъганото камилче“.

⁴ <https://namle.net/publications/media-literacy-definitions/>

Ето и няколко определения, които взех от сайтове, където учители обменят идеи и добри практики за медийна грамотност. „Медийната грамотност има общо с културата и начина на живот на учениците. Те с удоволствие мислят и говорят за случващото се в медиите. За учителите това е възможност да проучи как учениците се влияят от популярната култура. Образованието за медийна грамотност е процесът, който прави хората способни да разбират критично същността, техниките и въздействието на медийните послания и продукти.“

„Образованието за медийна грамотност е съвкупност от педагогическите подходи и образователни инициативи, насочени към насърчаване на медийната грамотност на хората. То засяга учебните процеси и средствата за постигане на тази цел. Медийната грамотност в широкия смисъл на думата, е свързана със социалния живот и културата.“

Международните организации и медийната грамотност

Медийната и информационната грамотност се дефинират по следния начин от ЮНЕСКО: „набор от компетенции, които дава възможност на гражданите да имат достъп, да извличат, разбират, оценяват и използват, създават, както и да споделят информация и медийно съдържание във всички формати, използвайки различни инструменти, по критичен, етичен и ефективен начин, за да участват и да участват в лични професионални и обществени дейности.“ Това означава, че „медия и информационно грамотният човек трябва да бъде не само потребител на информация и медийно съдържание, но и отговорен търсещ информация, създател на знания и новатор, който е в състояние да се възползва от разнообразен набор от инструменти и средства за комуникация и медии“.⁵

Според ЕС, медийната грамотност, тоест, нашата способност да достигаме, критично да разбираме и да взаимодействаме с медиите, никога не е била толкова важна, колкото е днес. Това е така защото медийната грамотност дава възможност на гражданите от всички възрасти да сърфират в модерната новинарска среда и да вземат информирани решения. Медийната грамотност не само е инструмент за овластяване на гражданите, но също така им помага да се борят с фалшивите новини разпространявани чрез дигиталните и другите медии.⁶

⁵ <http://fcl.eun.org/bg/sml4change/what-is-social-media-literacy>

⁶ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/media-literacy>

Един прагматичен възглед

Погледната от един по-прагматичен ъгъл, медийната грамотност се представлява набор от житейски умения необходими за пълнокръвното участие в нашето наситено с медии, богато на информация общество. Тези житейски умения са следните:

- Правене на отговорни избори и отговорен достъп до информация чрез разполагане и споделяне на достоверна информация и идеи
- Анализиране на посланията в различните им форми чрез идентифициране на автора, целта и гледната точка, и оценка на качеството и на достоверността на съдържанията
- Създаване на съдържание в различни форми, използвайки език, образи, звуци, и нови дигитални инструменти и умения.
- Размисъл върху собственото комуникационно поведение чрез прилагане на принципите на социалната отговорност и етика
- Предприемане на социално действие чрез индивидуална работа и сътрудничество за споделяне на знания и решаване на проблеми в семейството, работното място и общността.

Казано други думи, медийно грамотните хора трябва да могат да правят следното:

- ✓ Да четат, гледат и слушат новини
- ✓ Да могат да напишат писмо (да контактуват) до дадена медия, ако имат нещо да кажат
- ✓ Да разговарят със семейството си, колегите и приятелите за текущи събития
- ✓ Да могат да коментират последните новини
- ✓ Да допринасят он-лайн за развитие на местната общност
- ✓ Да се обаждат до електронните медии, за да изразяват мнението си по обсъждани въпроси
- ✓ Да знаят как се прави анкета
- ✓ Да търсят информация от техен специфичен интерес
- ✓ Да оценяват качеството на информацията, която те намират
- ✓ Да споделят идеи и да разсъждават
- ✓ Да предприемат действие в рамките на местната общност.

Има няколко ключови въпроса, на които трябва да си отговорим – или по-скоро, но които те аргументирано трябва да отговорят - когато формиране у децата медийна грамотност:

1. Кой е създател на съответната медия или сайт? Компания? Отделен човек? Артист? Комедиант? Анонимен?
2. Защо е била създадена съответната медия или сайт? Да информира хората за онова което се случва по света (новини)? Да промени нашето мнение или поведение? Да ни накара да се смеем? Да ни накара да купим нещо?
3. За кого е посланието? За децата? За възрастните? За момчетата? За момичетата? За хората, които споделят определени общи интереси?
4. Какви техники са използвани, за да се направи посланието достоверно? Статистика от заслужаващ доверие източник? Позоваване на експерт? Налице ли очевидни доказателства, които потвърждават посланието?
5. Какво не е споменато и защо? Има ли баланс между различните гледни точки, или е спомената само една? Нуждаеш ли се от повече информация, за да разбереш посланието?
6. Как това послание те накара да се чувстваш? Дали другите се чувстват също така? Може ли да са несъгласни с тебе?⁷

Подобни препоръки дава и един от най-големите мобилни оператори в Европа, Водафон, който на сайта си е публикувал 5 ключови въпроса, които ни помагат да се справим с фалшивите новини:

1. Изглежда ли уеб адресът подозрителен?
2. Идва ли историята от трета страна или новинарска агенция, за която никога не сте чували?
3. Има ли авторът на сайта политически или идеологически интереси, които да прокарва?
4. Опитват ли се да ви продадат нещо като ви сплашват?
5. Изображението изглежда ли да е фалшифицирано или обработено на фотошоп?

Понесени от вихрите на информационното общество, ние постепенно откриваме една истина стара като света: достъпът до повече данни може, но съвсем не е задължително да ни открие повече възможности. В дигиталния свят има какво ли не: и добро, и лошо. Той е отворена врата. От нас зависи дали ще влезем в нея и какво ще намерим там. Човек обикновено намира онова, което търси. Но трябва да знае какво търси и как да го намери.

⁷ <https://www.common sense media.org/news-and-media-literacy/what-is-media-literacy-and-why-is-it-important>

ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ – ДИАГНОЗА И ЛЕЧЕНИЕ

Радост Патева

Да се страхуваме, да не вярваме, да се изолираме не е решение. С внимание, разум и компетентност можем да се предпазим от лъжи и манипулации

1. Въведение

„Днес над страната времето ще бъде облачно, ще има превалявания, възможни са градушки., съобщиха от Националния институт по метеорология и хидрология.“

„ Миленко Неделковски ще проверява с телескоп в Македония дали Земята е плоска, обяви телевизионният водещ в предаването си.“

Всеки ден всеки от нас попада на съобщения като двете цитирани по-горе, както и на много други. През смартфона, таблета или лаптопа сърфираме в Интернет или използваме социалните мрежи. Живеем в информационно общество. Имаме достъп до повече канали за информация и до по-голямо количество информация, отколкото през цялата досегашна история на човечеството.

Все повече хората работят и прекарват свободното си време онлайн. Това, за което обикновено не се замислят е, че зад достъпните социални мрежи стоят гигантски корпорации с ясна задача да направят собствениците си още по-богати. На първите пет места по приходи и пазарна капитализация, според класацията на ФОРБС за САЩ, са технологичните гиганти – Ейпъл, Амазон, Алфабет (Гугъл), Майкрософт и Фейсбук. Тези компании като че се появяват от нищото и само в рамките на едно поколение (от 1995 г. досега) изместват гигантите Дженерал Мотърс, Форд, Ексон Мобайл, УолМарт и АТ&Т.

Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) непрекъснато променят средата, в която протича животът на хората. Освен нови възможности, тази нова среда крие и доста опасности, непознати по-рано – кражби на лични данни, измами, кибертормоз. Особено място сред тези опасности представляват фалшивите новини – термин, който се свързва с понятия като „пост-истина“, „хибридни атаки“, „хибридни войни“ . Fake news според речника на английския език „Колинс“ бяха определени за дума на годината през 2017. Дефинират ги като „лъжлива, често сензационна информация, която се разпространява като новина“.

2. Малко история

Скандалът с Фейсбук и компанията *Кеймбридж аналитика* от 2018 г. показва, че фалшивите новини са опасни не единствено, защото са лъжа, а защото обикновено са част от целенасочени кампании за създаване на определени обществени нагласи, които допринасят за постигане на конкретни политически цели. *Кеймбридж аналитика* обяви фалит през май 2018 г. след шумен скандал. Консултантската фирма, известна с участието си в кандидатпрезидентската кампания на Доналд Тръмп е предлагала на клиентите си – политически и корпоративни – таргетирана реклама според точен психологически профил на избирателите или потребителите. През 2014 г. фирмата е събрала данните на над 50 млн. потребители на Фейсбук и е използвала информацията за т.нар. микротаргетирана политическа реклама – определени групи колебаещи се избиратели, без да го разберат по никакъв начин, са били убедени чрез серии от фалшиви новини да подкрепят Тръмп за президент. След този скандал Фейсбук претърпя доста загуби и промени политиката си в няколко направления: прилага по-строги мерки към фалшивите профили, рекламните съобщения задължително носят пояснение, че се спонсорирани (става ясно и от коя фирма или партия), има и функционалност, която показва данни за историята на сайта, източник на определена информация и прочее.

Освен за политически цели, фалшивите новини в съчетание с други специфични технологии (т.нар. микротаргетиране на потребителите в социалните мрежи според определени техни интереси и особености) могат да създават устойчиви заблуди сред големи групи хора и да нанасят реални вреди върху здравето и благосъстоянието на обществото. Само два примера в това отношение:

- На фалшиви новини – „данни“ от неточно и недостоверно проучване за уж съществуваща връзка между задължителните ваксини и аутизма се основава антиваксьорското движение, което набира сериозна популярност в социалните мрежи, в различни групи и форуми. Въпреки многобройните доказателства и опровержения от официални институции, от лекари и от учени, през последните години вече са регистрирани реални епидемии от морбили в САЩ, Великобритания, Италия и другаде, където отдавна болестта беше напълно овладяна.
- Немалко хора в България вярват, че норвежката държава чрез социалните си служби отвлича български деца. Тази представа, поддържана от определени сайтове и групи в социалните мрежи, послужи за организирани протести срещу Стратегията за детето и блокира

приемането на пакет от социални разпоредби. Това, на свой ред, пречи на работата на социалните служби в помощ на нуждаещите се.

3. Малко анализ на ситуацията

Причините фалшивите новини да се разпространяват лесно и бързо и да нанасят големи вреди, освен възможностите на съвременните информационни и комуникационни технологии (ИКТ) са няколко:

На първо място, това е **нормативният вакуум** – в Интернет и т. нар. социални медии никой не носи ясна отговорност за истинността на съдържанието, което разпространява. Границата между истина и лъжа се размива, защото практически всеки човек, независимо от квалификацията, познанията и психическото си състояние, може да бъде източник на всякаква информация. В демократичните страни се приема, че всеки има право на свобода на изразяване, включително на неверни неща (напр. хората, които „доказват“, че Земята е плоска). Затова е доста трудно, дори някой да лъже, да бъде спряно да публикува или да бъде накаран да понесе отговорност за поведението си.

На второ място, това са **особеностите в търсенето и възприемането на информация** от мрежата, които включват интересите, компетентността на всеки човек, както когнитивните заблуди, на които е подвластна психиката на всеки от нас.

На трето място, но не по важност, са **възможностите социалните мрежи целенасочено да бъдат използвани за най-различни заблуди** с користна цел – от хора и организации, които крадат лични данни и пари, от фирми, които продават продуктите си с измамни рекламни трикове, от политически партии и/или държави, които водят т. нар. хибридни войни и създават неверни представи, за да постигнат собствените си политически цели.

През последните години **ЕС и различни национални правителства вземат мерки за запълване на нормативния вакуум** и за ограничаване на разпространението на фалшиви новини/дезинформации сред потребителите на социалните медии в Интернет. Тези мерки включват:

- Прекратяване на рекламните приходи на акаунтите в социалните мрежи и на уебсайтовете, които разпространяват дезинформация;
- Повече прозрачност при политическата реклама, както и при търговската реклама, базирана на събития;
- Решаване на проблемите с фалшивите акаунти и онлайн ботовете;

- Оправомощаване на потребителите да докладват дезинформацията, на която се натъкват, както и да имат достъп до достоверно съдържание от различни източници на новини;
- Насърчаване на изследователската общност да следи дезинформацията онлайн чрез достъп до данните на платформите при спазване на правилата за неприкосновеност на личната информация (GDPR).

ЕС има план за действие срещу дезинформацията и въвежда Кодекс срещу практикуване на дезинформация онлайн, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/code-practice-disinformation> както и редица други мерки, свързани с поддържане на ресурси за факт чекинг.

4. Основни знания за медиите и процесите на комуникация

Дигиталната, информационната и медийната грамотност на всички потребители на Интернет и на социалните мрежи са съществена част от борбата с фалшивите новини и дезинформацията. Уменията за разпознаване на опасностите и избягване на рисковете са задължителни за всеки потребител днес.

С думата „медии“ обозначаваме средствата за масова, или обществена комуникация, които служат за съхранение и/или разпространение на информация и данни. Терминът „медия“ (на английски mass media) се налага през 60-те години на XX век, основно в САЩ, Северна Америка и Западна Европа.

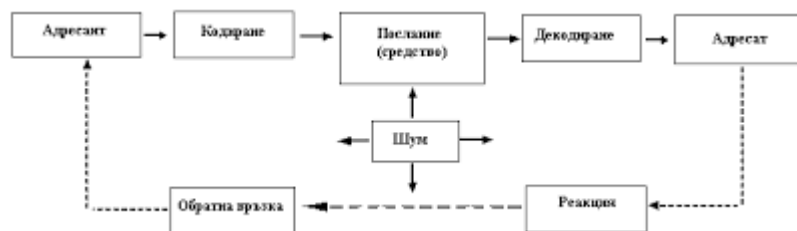
Комуникацията е процес на обмен и разпространение на информация и идеи. Тя включва (1.) източник, който разпространява (2.) идея, информация или чувство до (3.) предварително определена целева публика.

Ефективна комуникация има само когато целевата публика разбира точната информация или идея (внушение), която източникът иска да разпространи.

Комуникацията има „порочен кръг“, който продължава дори след като съобщението е изпратено до целевите публики (респондентите). Цикълът завършва едва когато тези публики споделят своите реакции и коментари с източника на съобщението/посланието за това какво са разбрали. Този процес се нарича обратна връзка.

Всеки процес на комуникация протича не в чиста, „лабораторна“ среда, а сред редица външни фактори, които, най-общо, се наричат информационен фон. Във всеки

отделен случай информационният фон играе различна роля – той може да заглуши, да усилва, или да изкриви (измени посланието) на конкретното съобщение.

В България се издават 219 периодични печатни произведения (вестници и списания), излъчват се 104 аудио-визуални медийни услуги (телевизионни програми), разпространяват се 75 радио-услуги (радиа).

Наред с това, близо три четвърти от хората у нас ползват Интернет и повечето от тях имат профил във Фейсбук – това прави над 3 млн. души. При подрастващите, разбира се, този дял е близо до 100%. Над половината от българите имат смартфони.

Т.е., срещу 400 „традиционни“ източници на информация стоят над 4 млн. потребители, поне половината от които са и „източници“. В резултат на това повечето потребители на социалните мрежи, които ги използват и като основен източник на информация – т.е. медия, не са наясно:

- Кой е източникът на съобщението/посланието, което четат;
- Доколко истинно е това, което им се съобщава;
- Кое от видяното/прочетеното в социалните медии е факт и кое – коментар или интерпретация;
- Ако се натъкнат на обида, лъжа или укоримо поведение, какъв е легитимният начин да противодействат;
- Ако претърпят вреда (при атака срещу фирма от конкуренти например) от кого да търсят отговорност.

5. Ние сме целевата аудитория на фалшивите новини

За да се справяме с потока фалшиви новини, са необходими няколко основни умения и компетентности:

- Да различаваме новините от другите видове съобщения
- Да познаваме източниците на информация и да притежаваме известна.

Грамотност в сферата на медиите и комуникацията

- Да си даваме сметка за т.нар. когнитивни заблуди – начините, по които собствените ни знания и представи могат да ни подведат
- Да търсим достоверна информация по темите, които ни интересуват
- Да развиваме аналитично и критично мислене и да си даваме сметка за процесите на комуникация в социалните мрежи

Хората всеки ден се питат как да различават достоверните от фалшивите новини? Защо нещо, което звучи убедително (т.е. в съзвучие с нашите собствени представи по въпроса), се оказва лъжа, а нещо, което ни изглежда невероятно, всъщност е истина? И какво, в крайна сметка, е новина?

Новина, по дефиниция, е нова информация за текущите събития.

Не всяко съобщение, което привлича вниманието ни, е новина в собствения смисъл на думата. За да бъде новина, то трябва да дава отговорите на четири основни въпроса, т.нар. 4К – Кой? Какво? Къде? Кога? :

Кой извършва действието? Ако не е посочен ясно субектът, можем да очакваме повече спекулация, отколкото информация като например при съобщения, които използват неопределени глаголни форми „Лъжат...“, „Искат“, „Карат ни“ и прочее;

Какво точно прави? Колкото по-ясно и конкретно е описано действието, толкова по-достоверна изглежда новината;

Къде го прави? Всяко действие има свое място в пространството, и когато се съобщават факти, обикновено мястото е ясно посочено. Обратно, когато се спекулира, обикновено точното местоположение се пропуска или се споменава неточно;

Кога го прави? – за да е новина определено съобщение, при скоростта, с която се разпространява информацията, то трябва да се случва днес, или поне в последните 24 часа. Независимо дали определена информация е нова лично за нас, винаги трябва да проверяваме актуалността ѝ, защото събитията се развиват бързо и това, което днес четем за неизвестно ни събитие от преди седмица или месец, може лесно да ни заблуди и подведе. Обикновено достоверните публикации в новинарските портали имат отбелязан ден и точен час на публикуване на съобщението.

Понякога новината дава отговор и на два допълнителни въпроса – **защо? и как?**, обикновено ако трябва да се свърже съобщението с предишни събития, или за да се избегнат произволни и неверни тълкувания.

Хората, които следят новините професионално – журналисти, ПР специалисти, политици, експерти и други, имат специфични познания и практика, които им позволяват почти автоматично да отделят новата и достоверна информация от спекулациите, особено по темите, които ги интересуват. За собствена безопасност подобни умения са необходими и на любители в сферата на информацията и комуникацията, които ползват социалните мрежи и Интернет само от любопитство и желание за развлечение.

Освен особеностите на самото съобщение, трябва известни познания и за **процеса на комуникация**. Едно съобщение почти никога не е само по себе си, то си има източник и обикновено е част от комуникацията, която този източник се стреми да поддържа с целевата си аудитория.

Затова следващата стъпка при проверка на достоверността на новините, е **идентифициране на източника на информацията и оценка на достоверността му**. Това не е лесна задача, защото всеки потребител в мрежата разпространява създадено от него съдържание, или, по-често споделя съдържание, създадено от друг. Ако имаме доверие на приятелите си, ще възприемем като вярна информацията, която виждаме на стената им във Фейсбук, без да се замислим за авторството и произхода ѝ. Това не ни предпазва от заблуди и затова е необходимо да знаем как да установяваме първоизточника на новината, която ни интересува.

Източници на достоверна информация обикновено са:

- Официалните правителствени сайтове – тези, имат в адреса си .government.bg
- Сайтове на държавни служби – полиция, НЗОК, НОИ, КАТ
- Обществените медии – БТА, БНР, БНТ

Когато една новина е по всички медии (телевизия, новинарски сайтове, радио) тя е истинска. Достоверна е информацията, която разпространяват официално институциите и обществените медии, както и авторитетните частни медии. (Разбира се, за хората, които вярват в теориите за конспирацията, точно официалните източници не заслужават никакво доверие, но това е съвсем отделен случай.)

Можем да се съмняваме в достоверността на източника на информацията, която е привлякла вниманието ни, когато:

- Сайтът, в който е публикувана, носи странно име, което не ни е известно (напр. ovcanews, buzik,maitap);

- Сайтът не е от известните новинарски портали, няма обозначени издател и сътрудници, няма действащи канали за обратна връзка (работещ телефонен номер, имейл адрес, на който да можете да зададете въпрос и да получите конкретен отговор)
- Сайтът има малко на брой публикации, без ясни обозначения на датата и часа на публикуването им,
- В Публикациите в сайта липсват актуалните новини от деня, които виждате в някои от най-популярните новинарски портали;
- Заглавията на публикациите в сайта не са информативни, а по-скоро от типа „клик байт“ – сензационни, крещящи, предназначени да предизвикат емоциите на четящия, водещи са внушенията, а не фактите
- Когато не можете да намерите потвърждение на информацията от друг, независим от първия, достоверен източник.

6. Клопките в собственото ни съзнание

Фалшивите новини нямаше да са толкова ефективни, ако не се основават на познаване на страховете и желанията на всеки човек. Доказано е, че е по-вероятно да прочетем новина, която ни съобщава за някаква опасност за живота и за здравето (дори да е преувеличена или лъжлива), клока за известна личност или скандал, отколкото полезна информация за личните финанси или за здравословното хранене.

Известно е също така, че от повечето съобщения се чете само заглавието, а не съдържанието, както и че в първите 30 секунди от гледането на видео или слушането на запис човек взема решение дали да му отдели време, или не. Докато си мислим, че ние избираме какво четем и гледаме онлайн, често сме в капана на самозаблудите на създанието, известни в психологията като когнитивни илюзии. Ето най-разпространените от тях:

Потвърждение – тенденцията да търсим информация или да я интерпретираме информацията по начин, който потвърждава собствените ни предубеждения.

Защита на избора – тенденцията да приемаме собствените (или на близките и приятелите си) избори за по-добри, отколкото те в действителност са.

Конкурентна тенденциозност – тенденцията да тестваме само желаната от нас хипотеза, а алтернативните да се пренебрегват.

Професионално изкривяване – тенденцията да се гледа на света и хората през конвенциите на собствената професия.

Фокусиращ ефект – отклонение в предвижданията за даден обект или събитие поради едностранчивото фокусиране в отделен негов аспект.

Преувеличено намаление – тенденцията да бъде предпочетена незабавната изгода пред по-късната.

Илюзия за контрол – убеждението, че резултатът от случващото се може да бъде контролиран или поне да му бъде повлияно, когато такава реална възможност липсва. Присъства при оптимизма, но и в т.нар. магическо мислене.

Ирационална ескалация – тенденцията да се вземат ирационални решения или да се извършват ирационални действия на базата на предходни рационални решения или действия.

Ефект на експонацията – тенденцията към привързване и предпочитане на някого или нещо просто поради това, че го познаваме.

Заблуда във времето за изпълнение на планираното – тенденцията да се подценява срокът за изпълнение на задачите, което води до пресрочване на планирания срок за извършване на задачата.

Реактивно съпротивление – тенденцията да действаме противоположно на това, което се очаква от нас.

Статукво – тенденцията на хората да желаят нещата да си останат същите

Хазартна грешка – допускането, че индивидуалните действия могат да повлияят случайните събития.

„Аз си знаех, че ще стане така” или обратно виждане – склонността да се разглеждат миналите събития като предсказуеми.

Ефект на очакванията на експериментатора – когато някой желае определен резултат и несъзнавано манипулира експеримента или интерпретациите, за да получи този резултат.

Първо впечатление – тенденцията да се разчита в преценката повече на първоначалните впечатления и наблюдения, отколкото на последващите.

Стереотипизиране – очакването, че конкретен член на дадена група ще притежава характерните за тази група черти, без да имаме реална информация за индивида.

7. Фалшивите новини – неизбежно зло, което можем да разпознаваме

Каквито и регулации да се приемат, колкото и пъти да се опровергават, каквито и системи за фактчекинг да се поддържат, фалшиви новини ще има – лъжата и измамата

съпътстват човечеството от най-древни времена. Включително има фалшиви новини за самите фалшиви новини. Начинът да се справяме със заблудите е на първо място да си даваме сметка, че те съществуват.

На второ място, всеки може да бъде подведен с фалшива новина, която да помисли за истинска (може да се случи и обратното – някоя истинска новина да е толкова нелогична, че да я помислим за фалшива). Затова трябва да знаем, че можем да сгрешим в преценката си за новините и да имаме силата и смелостта да си го признаем. Доста хора упорито поддържат нещо, което знаят, че не е истина, просто защото в човешката природа е да не признаваме грешките си.

На трето място, всеки може да се научи да разпознава механизма, по който фалшивите новини привличат вниманието и оставят следи в съзнанието ни, и да се опази от вредното им влияние. Един от най-добрите начини за това е да споделяме и да обсъждаме с други хора информацията, която ни се струва съмнителна.

Трябва да помним, че различни хора, фирми и организации се опитват да привлекат вниманието ни, докато сме онлайн, за някаква своя цел – да ни продадат стока или услуга, да ни привлекат за абонати или потребители, да повлияят нашите чувства, мнения, нагласи и убеждения. И да използваме възможностите на информационните и комуникационни технологии в собствен интерес - като следим важната за нас информация от проверени и достоверни източници, като проверяваме фактите и твърденията, които ни изглеждат съмнителни, като използваме възможностите всеки ден да увеличаваме знанията и компетентността си.

В мрежата се предлагат различни възможности за проверка на фактите (fact checking), поддържани от различни платформи, новинарски платформи, институции, медии и журналисти.

Ето няколко линка:

<https://toolbox.google.com/factcheck/explorer>

<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/76092/76079>

<https://eufactcheck.eu/>

Възползвайте се от тях. Те са изработени, за да ни служат.

ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ – МУТИРАЩИЯТ „ВИРУС“ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО

Димитър Стоянов

Сигурно сте гледали филма „Зараза“⁸ от вече далечната 1995 година? Сюжетната линия се развива около вирус, който е мутирал в африканската джунгла на Заир, но някак си попада в Съединените щати. За американската армия пандемията е много шокираща, защото 30-тина години по-рано, преди времето в което се развива действието, военни и учени са си мислели, че са унищожили щама на вируса. Не щеш ли обаче той ги изненадва. За огромно щастие на земното население звезден актьорски състав – Дъстин Хофман и Рене Зелуегър, спасяват света от пандемията.

Вероятно се питате защо ви разказвам всичко това? Защото тази история много напомня за начина по който фалшивите новини изненадаха света във времето на дигиталната епоха. Към момента, когато избрах да съсредоточа совите усилия върху изследването на фалшивите новини, като феномен на информационното общество, в България те се възприемаха основно като повод за гневни статуси в социалните мрежи. Същността им на фактор (агент), който поражда реални проблеми за обществото и демокрацията извън on-line пространството дълго беше negliжирана от изпълнителната власт.

Ситуацията се промени рязко през октомври 2019 г., когато дезинформацията онлайн, като Европейския съюз нарича различните форми на невярна, неточна или подвеждаща информация, предназначена, представена и оповестявана с цел печалба или умишлена вреда на обществото, удари шумен шамар на българските институции. Фалшивите новини в социалните интернет мрежи в комбинация със слуховете, разпространени чрез традиционните социални мрежи – приятелски кръг, съседски кръг или общностен, показаха, че могат да са много-сериозна опасност и извън виртуалното пространство. Не случайно според експерти на високо ниво в Европейската комисия, подобна информация може да застраши демократичните процеси и ценности и да навреди конкретно на редица области, например здравеопазване, наука, образование и финанси⁹.

⁸ <https://www.imdb.com/title/tt0114069/>

⁹ https://ec.europa.eu/bulgaria/news/tackling-disinformation-online-expert-group-advocates-for-more-transparency-among-online-platforms_bg

В България това се случи. На 7 октомври 2019 г. национални и регионални медии съобщават, че учебният процес в две сливенски училища е спрял.¹⁰ Причината за прекъсването е, че родителите си прибират децата си от класните стаи, заради слухове че челядтта им ще бъде отнета от социалните служби при изпълнение "Стратегията за детето". Идентични ситуации, макар и в по-малък мащаб, се разиграват в Ямбол, Карнобат и Пловдив. Това се случва в учебни заведения, където се обучават в голямата си част деца от малцинствата. В сливенското 6-о Основно училище през въпросния ден тече регулярен учебен процес до 10.00 часа. След това обаче над 500 деца от първа смяна са изведени извън класните стаи от родителите си. Опитите на училищното ръководство да обясни, че слухове за отнемането на деца са неоснователни, претърпяват катастрофа. На следващия ден от училището предприемат опит за импровизирана информационна кампания. Кампания, която отдавна трябва да е факт и да се провежда централизирано, но каквато до този момент няма. Учители и ромски лидери на обществено мнение - медиатори, които са предимно протестантски пастори, обхождат домовете на учениците в сливенския квартал „Надежда“, в опит да убедят родителите им, че са умишлено подведени и заблудени. Няколко дни по-късно, след спадането на напрежението в региона, от Социалното министерство обявяват, че още през февруари разполагат с данни за провеждана on-line кампания през социалните мрежи от неправителствени организации, които атакуват Стратегията за детето. По ирония на съдбата, въпросните неправителствени организации, ангажирани с атаката срещу „Стратегията за детето“, са горещи поддръжници на идеята за забраната на дейността на чуждестранни неправителствени организации у нас. Този модел е наложен от Владимир Путин в Руската федерация. През 2015 г. властите в Русия обявяват, че могат да забраняват чуждестранни организации в страната, считани за "нежелателни". Това право се дава със закона, подписан и обнародван от президента Владимир Путин¹¹.

Само от тази констатация може да бъде направен извода, че онзи, които боравят със слухове и фалшиви новини в демократичните общества, в условията на диктатура са цензури и заплахата за свободното слово и прозрачността. Българските власти обаче не са ангажирани с анализа на тази фактология, поне не и до възникване на кризисната ситуация от октомври 2019 г. Тогава, въпреки яснотата че тече пропагандна и дезинформационна кампания, българските институции не предприемат мерки, за да

¹⁰ <https://dnes.dir.bg/obshtestvo/panika-v-sliven-roditelite-izvadiha-stotitsi-detsa-ot-dve-uchilishta>

¹¹ <https://bnr.bg/post/100560662/putin-zabranava-sas-zakon-nejelatelni-chujdestranni-nepravitelstveni-organizacii>

предотвратят кризата. Дали поради грешка в анализа на риска или поради немарливост, но от хипотетична възможност, заплаха се превръща в реална социална паника. Анализът на фактите показва, че институциите пропиляват повече от 7 месеца, което свидетелство за тяхната некомпетентност и неподготвеност за реакция в подобни ситуации. Администрацията вероятно не познава проблематиката, както и движещите механизми. Разпространеният през виртуалните и традиционни социални мрежи слух успява да всее паника, да предизвика масови безредици, да провокира криза на доверието. Това по категоричен начин пренарежда дневния ред на обществото. Отговорните институции признават, че паниката е породена от пропагандна кампания, построена върху слухове и фалшиви новини.

Защо обаче „мутираният“ вирус на слуховете, фалшивите новини, пост-истината и алтернативните факти е толкова ефективен сега, в дигитална среда? Поради липсата на регулация и саморегулация в on-line средата. В настоящата обществена и политическа среда фалшивите новини набират мощ и имат нарастващ ефект върху развитието на обществото и политическите процеси, защото потоците им на разпространение са неконтролируеми. Фалшивите новини и пропагандните кампании, построени върху тях са „проспани“, като феномен, опасност и т.н. от световната хуманитаристиката.

Българските власти обаче все още продължават да negliжират проблема. В края на XX и началото на новото хилядолетие фалшивите новини са по-скоро „екзотика“ не са разглеждани, като оръжие, което е способно да „прекърши“ демокрацията, а по-скоро вътрешно ведомствена тема за журналисти и издатели. Във времето на аналоговите медии те най-често те са използвани, като „димки“, предимно в печата, за отвлечане на общественото внимание от политически или икономически скандали или пък са резултат от репортерски грешки. Разпространявани са от така наречените жълти вестници и/или таблоид, дори за да запълнят страниците на броя.

Още през 1995 г., когато интернет съвсем не изглежда, че ще е такъв могъщ фактор в живота на индивидите и обществото, а медиите едва правят плахи опити да се развият на територията му, Тери Пратчет пръв предрича, че мрежата ще пропагандира и легитимира фалшиви новини. Мрежата, която тогава, но и на този етап, не подлежи на контрол. Биографът на покойния Прачет – Марк Бъроус разказва пред „Гардиън“¹² за един разговор на писателя със създателя на „Майкрософт“ Бил Гейтс. Интервюто се е

¹² <https://www.theguardian.com/books/2019/may/30/terry-pratchett-predicted-rise-of-fake-news-in-1995-says-biographer>

провело през 1995 г. за списанието „GQ“. Дватамата дебатираат относно верифицирането на информацията в мрежата. Бил Гейтс се стреми да докаже на писателя, че интернет е едно сигурно място. Към момента обаче Прачет се оказва прав, че няма пречки пред публикуването и популяризирането на невярна информация в мрежата. Именно Прачет има по-достъпна и обективна преценка за опасността от разпространението на невярна и подвеждаща информация. Вероятно защото има опит като журналист и като служител в пресцентър.

Тери Прачет започва кариерата си на 17 години, като репортер в „Bucks Free Press“. Романът му „Истината“ от Светът на диска е сатира за пресата, в която главният герой пуска първия всекидневен вестник. Подобно на болшинството от визионерите, писателят остава неразбран към монета, в който изразява опасенията си.

Преди 1999 г. дезинформацията в онлайн пространството привлича вниманието и на малцина изследователи антрополози, културолози или социолози, които ги изселват като елемент от суб-културната среда на някои общности, като тези от течението “new age” (моля да не се бърка с new age media), както и на някои дигитално опосредствани политически движения, които са в основата на “alt-right” движението в Съединените щати след 2010 г. Това са крайно десни консерватори, Ку Клукс Клан и бялата националистическа Традиционалистка работническа партия, борещи се за кодифициране на превъзходството на бялата раса. Ричард Спенсър успява да ги обедини, поне за известен период от време, в една неформална организация, чрез информационен сайт¹³. Още през 90-те години на ХХ век, макар да са разпръсната група от хора, контактуващи предимно онлайн, те се вписват до голяма степен в понятието въобразена общност¹⁴, но през призмата на информационното общество. Според някои изследователи един от движещите механизми на “alt-right” общността, още преди да бъде наречена така, към изграждане на усещане за единение е обменът и разпространението на фалшиви новини, конспиративни теории и пропаганда чрез онлайн комуникационни канали. Подобни наблюдения са споделени в Полевото ръководство за фалшиви новини и други информационни смущения издаден от Public Data Lab Amsterdam¹⁵. Тези наблюдения могат да бъдат отнесени и към теориите на британският политолог Бенедикт Андерсън, който в книга си „Въобразените общности:

¹³ <http://alternativeright.com/>

¹⁴ Андерсън Б. Въобразените общности: Размишления върху произхода и разпространението на национализма и. Критика и хуманизъм, 1998 г.

¹⁵ Field Guide to 'Fake News' and Other Information Disorders, Public Data Lab, Amsterdam 2018 г.

Размишления върху произхода и разпространението на национализма“, акцентира върху значимостта на медиите, като средство за формирането на националното съзнание. В случая с “alt-right” визираме общностното съзнание. С оглед на факта, че книгата е публикувана за първи път в началото на 80-те години на XX в. и анализира период от около 200 г. назад във времето е разбираемо, че Андерсън разпознава печата като основен източник на информация за множество граждани, едновременно с което си свойство създава усещане за общност в съзнанието на индивидите.

Към днешна дата ситуацията изглежда различно, защото с настъпването на новото хилядолетие вестниците на хартиен носител загубиха позиции. Именно опосредствани от медиите и високите технологии групи, като “alt-right” са сред първите регистрирани генератори на дезинформация в интернет. Тук въпросът е наистина философски. Дали те са източник на фалшиви новини и пропаганда или пък са нейн продукт? Изключително важно е да се отбележи, че тези групи, преди да са проводници на дезинформация (като събирателно понятие), са нейни реципиенти и основна мишена. Първоначално са обединение от създаването и разпространяването на конспиративни теории. Вярвайки, че са обект на заговор, те са отлична среда за разпространението на невярна и подвеждаща информация, представяна като скрита истина. По много въпроси членовете на “alt-right” са разединени, но вярата в конспиративните теории и повлияването им от фалшивите новини ги сплотяват. От малко общество на хора (потребители) в някой затънтен кът на интернет, със своите конспиративни теории и фалшиви новини, те са се превърнали в ежедневния новинарски обмен. Профилите в социалните мрежи на членове от такива субкултурни групи и на различни инфлуенсъри често се превръщат в платформи за тиражирането на различна невярна информация.

Тази констатация не е нова. Немският философ и социолог Юрген Хабермас¹⁶. застъпва тезата, че употребата на новите дигитални информационни технологии разширява понятието за публична сфера, включвайки в него все повече изглеждащи преди това частни пространства, като профилите в социалните мрежи например. Този факт от обект на научни изследвания се превърна в практически проблем след 2016 г., заради пропагандните кампании, построени върху жанровете на дезинформацията онлайн, прокарани през реални или фалшиви профили в социалните мрежи.

¹⁶ Хабермас Ю. Структурни изменения на публичността: Изследвания върху една категория на буржоазното общество и. "Св. Климент Охридски" 1995 г.

Потвърждение на тезата на Юрген Хабермас е кризата, която възниква в Сливен, Ямбол, Карнобат и Пловдив. Информацията, която я провокира е публикувана, като статуси в лични профили на различни хора от социума, в който избухва паниката. Различни медийни публикации цитират опитите на местните власти в Сливен, да „обяснят“ какво е породило кризисната ситуация в региона. „По повод разпространена фалшива новина, че две деца са изведени от училищата „Братя Миладинови“ и „Юрий Гагарин“ в квартал „Даме Груев“, заместник – кметът Румен Иванов призовава гражданите на Сливен да не се поддават на провокации и фалшиви новини“¹⁷. Невярната и подвеждаща информация, която е визирана от местните власти в Сливен всъщност не носи жанровите реквизити на фалшива новина. Тя е по-скоро е слух, плъзнал през социалните мрежи, който е използван за всяване на паника, стимулиране на безредици и която може да бъде разпозната като инструмент на хибридна атака. В случая няма официална публикация – „новина“ в информационна медия, а само коментари и статуси в социалните мрежи, след което или паралелно с това предаване на слух от уста на уста – през приятелски, семеен и професионален кръг на общуване. Подобни казуси далеч не са прецедент.

Журналистът Роб Ливър от "Франс прес" описва подобни случки в статията си „Традиционните медии контраатакуват“. Той напомня как в края на 2016 г. въоръжен мъж е застрелян, след като нахлува в пицария във Вашингтон. Нападателят е убеден, че собственикът на заведението е част от канал за сексуален трафик на деца, ръководен лично от Хилари Клинтън¹⁸. Конспиративната теория първоначално е споделена от потребител, който нарича себе си "Q" в интернет платформата със съмнителна репутация 4Chan¹⁹. Потребителят не крие, че е отявлен поддръжник на Тръмп. Хиляди хора решават, че недоказаните твърдения на Q са абсолютна истина. Платформата 4Chan често е начална точка за разпространяване на alt –right²⁰ пропаганда, за която беше споменато по-горе. Сред хората, които се доверяват на информацията, тиражирана там е и актрисата Розан Бар²¹. С инцидента в пицарията във Вашингтон идва поредното потвърждение, че дезинформацията е опасна за живота и здравето на потребителите в интернет.

¹⁷ <https://www.bnr.bg/bugas/post/print/101175191/rumen-ivanov-zam-kmet-sliven-falshivata-novina-za-izvedeni-deca-e-prestapna-zloupotreba-sas-strahovete-na-horata>

¹⁸ https://clubz.bg/70659-tradicionnite_medii_kontraatakuvat

¹⁹ <http://www.4chan.org/>

²⁰ <https://www.adl.org/resources/backgrounders/alt-right-a-primer-on-the-new-white-supremacy>

²¹ https://www.webcafe.bg/id_683496444

Актуалността и значимостта на проблематиката свързана с дезинформацията онлайн е лавинообразно нарастваща след 2010 година. Арабската пролет и предхождащата я първата успешна Twitter революция, позната още като Жасминовата революция в Тунис, показваха, че информацията, дезинформацията и цензурата в интернет и в частност социалните мрежи са основни инструменти за моделирането на общественото мнение и продуцирането на социални, икономически и политически процеси в условията на мрежова култура и глобализация.

До края на 90-те години на XX в. има саморегулация, регулация, институционализация, и медиите функционират в прозрачен и регулиран пазар. Средата предполага и изисква отговорност, както при функционирането, така и относно продуктите на тази медийна среда. Логично е да предположим, че новите комуникационни технологии създават среда и възможност да функционират медии, които са „отровни двойници“ на новинарските сайтове и традиционните медии. В новото пространство функционират медии, които нямат или пък не искат да имат стандарт за истина. Като средства за информиране и комуникация, „отровните двойници“ произвеждат и публикуват продукт, който е оформен, като новина или друг журналистически жанр – анализ, очерк или видео, но продуктът всъщност съдържа неистини и е подвеждащ. Според изследване на Масачузетския технологичен институт (MIT) от 2018 г., истината се нуждае от 6 пъти повече време, спрямо невярната информация, за да достигне до потребителите в социалните мрежи. Професорите Синан Арал, Соруш Восуги и Деб Рой анализират разпространението на всички най-популярни истински и фалшиви новини, които се споделят в Туитър от създаването на мрежата през 2006 до 2017 г.²² Учените анализират почти 126 хиляди “каскади“ - непрекъснатата верига от споделяния с един общ произход на новини. Емпирично те установяват, че фалшивите новини се разпространяват много повече от истинските. Това се отнася за всички видове информация – политика, забавление, бизнес и т.н. Вероятността обаче фалшивите новини да бъдат ретуитнати се оказва 70%, като това се отнася в най-голяма степен за политическите. Процесът по превръщането на гражданите, с техните профили в социалните мрежи и блогове в репортери, анализатори и лидери на обществено мнение, които бълват информация или просто мнения, също е катализатор за формиране на нерационалното и непрофесионалното възприемане на информацията.

²² <https://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146.full>

Това поведение дава енергия за развитието на друг феномен - пост истината. Пост-истина означава ситуацията, в която обективните факти влияят на формирането на общественото мнение много по-малко, отколкото твърдения, които апелират към чувствата и личните убеждения на хората. Оксфордският Речник я определи като международната дума на 2016 година.²³ В последните години този жанр на дезинформацията се употребява умело от политическата класа. Това се случва най-често в комбинация със слухове и/или фалшиви новини в рамките на пропагандни кампании. Първият основен проблем, с който се сблъскваме при изследването на дезинформацията онлайн е липсата на единен понятиен апарат. Медийни публикации и научни текстове свидетелстват, че политици, журналисти и учени често наричат един информационен феномен с различни имена. Тоест най-често за тях фалшивата новина, слухът или дезинформацията онлайн са синоними. Настоящата изследва проблема на невярната и непълната информация през призмата на структурирането на различни жанрове на невярна, непълна или подвеждаща информация. Пост-истината и алтернативните факти също са структурни елементи от „мирозданието“ на дезинформацията онлайн, но техните механизми за представяне на неистината, като истина разчитат на друг тип мисловни и емоционални механизми от слуховете и фалшивите новини. Последните най-често са лъжа, представен за реално събитие.

Всички гореизброени феномени, разпознавани от текущото изследвани, като отделни жанрове, са обединени в информационното поле на дезинформацията онлайн. Последното понятие се „роди“ в Европа, под опеката на Европейската комисия с претенцията за всеобхватност. За появата му има комплексни причини – практически и политически. През месец април 2018 г. Европейската комисия обявява официално решението си да спре да употребява своите нормативни актове понятието Fake news.

Терминът „фалшиви новини“ присъства редовно в публикациите на Доналд Тръмп в социалните мрежи, както и в неговите вербални послания през традиционните информационни канали. Отказът на ЕК да използва понятието подсказва, че европейската администрация иска се разграничи от конотация, в която Тръмп го употребява. Американският президент редовно, почти ежедневно, обвинява в

²³ Думата на годината представлява дума или израз, който е избран да представи изминалата година по отношение на езика. Всяка година Оксфордският Речник преценява кандидатите за дума на годината според приноса им и след дебати удостоява с гръмкото звание този един от тях, който улавя най-добре духа, настроението или проблемите на съответната година. Езикови изследвания, проведени от редактори на Оксфордския Речник разкриват, че употребата на думата post-truth се е увеличила с 2000% в сравнение с 2015.

разпространение на фалшиви новини критичните към политиката му медии чрез постовете си в Twitter. Под ударите му най-често попадат CNN и New Work Time. Тръмп има практиката да заклеява, като фалшиви новини конкретни публикации, които го изобличават в нередности или грешки. Още в началото на президентския си мандат Доналд Тръмп отказа да отговаря на въпросите на кореспондента на CNN в Белия дом Джим Акоста, с мотива че медията му разпространява фалшиви новини. През 2018 отношенията между Тръмп и Акоста ескалираха до такава степен заради неудобните въпроси на репортера, че от администрацията на Белия дом се опитаха да отнемат акредитацията му, но съдът се произнесе в полза на журналиста²⁴. Несъмнено ЕК не би искала да се прави дори подсъзнателен паралел между нея и Тръмп, когато отправя обвинения в разпространение на пропаганда построена върху фалшиви новини.

Важна хипотеза, която трябва и ще бъде изследвана е „миграцията“ на дезинформацията от изток на запад и от запад на изток. В хода на емигрантската криза, Германия се превърна в експериментално поле за създаване на фалшиви новини и за разпространяване на слухове за престъпления, извършени от араби или от африкански емигранти. България обаче също има своя опит в тази посока. Инцидентите от октомври 2019 в Сливен, Ямбол, Карнобат и Пловдив не са първият сблъсък на страната ни с дезинформацията и кампанията построена върху фалшиви новини. Преди масовите безредици и психоза във връзка с проекта за Националната стратегия за детето и Истанбулската конвенция е атакувана посредством кампании, базирани на слухове, фалшиви новини и пост-истина с безбройни алтернативни факти и черна пропаганда. При атаката срещу нормативните актове на ЕС дезинформационната кампания тръгва от анонимни сайтове с неясна собственост и се препечатва на страниците на някога уважавани вестници. Мнозина анализатори считат, че това е хибридна атака от асиметрична война. Впечатление прави, че същите опорни точки, върху които е построена пропагандната кампания в България са използвани за атака срещу Истанбулската конвенция и в още няколко балкански и източно европейски страни. По време на дебатите по ратифицирането на Истанбулската конвенция над 15 хил. души се събраха в Сплит, който втория по големина град в Хърватия, за да протестират срещу нея. Консервативните среди в Хърватия смятат, че конвенцията цели да популяризира "джендър идеологията". Макар че Хърватия ратифицира конвенцията, силно впечатление прави опита за подмяна на дебата по текстовете и изместването му в посока

²⁴ <http://www.sbj-bg.eu/index.php?t=41060>

на несъществуващи заплахи, оповестени чрез дезинформация. Подобна ситуация се разрази и в друга бивша социалистическа република – Словакия. Кампаниите с фалшиви новини посветени на една тема, ратифицирането на Истанбулската конвенция, но те се случват на различно място и в различно време. Доказано, те се водят от консервативни религиозни общности и националистически политически формации, които носят белезите на разпръсната субкултурна общност. Дори според европейския парламент, подобни кампании са част от централизирана хибридна атака срещу европейското законодателство, която цели да изведе обществата в състояние на аномия и институционален разпад. Намирането на преки доказателства за потвърждаването на тази хипотеза обаче е по-скоро проблем на националната и международната сигурност. Преки доказателства за момента липсват.

Правната на рамка на ЕС позволява на различни юридически субекти да се превърнат в платформи за разпространяване на дезинформация. Най – често те имат сходни характеристики – неясна, анонимна или офшорна собственост в комбинация с „журналисти“ които работят само и единствено под чужди имена. Подобни сайтове се позовават се на несъществуващи източници или пък изфабрикуваната информация е прикривана зад изрази като „световноизвестни учени“, „експерти в областта“, „изследователи“, „световните медии“, „запознати“. Честа уловка е позоваването на несъществуващи изследвания: „американски учени“, „британски изследователски център“ и други подобни. Също „изпитан“ метод е цитирането на други новинарски медии с анонимна собственост. В подобни сайтовете редовно отсъства каквато и да е информация за обратна връзка, като адрес, телефон или имейл. Този маркер е много важен, защото в епохата на глобализацията медиите водят диалог с аудиторията, е не свеждат информация до нейното знание. Понякога те са заменени просто с онлайн-форма за контакт. В голямата си степен гореизброените елементи са проблем, който е решим с регулация и саморегулация. Задача, която също трябва да се реши, е да се изследва дали са приложими за електронните сайтове, които разпространяват новинарско съдържание, разпоредбите за електроните търговци²⁵. В нормативният акт е посочено, че доставчикът на услуги на информационното общество е длъжен да предоставя безпрепятствен, пряк и постоянен достъп на получателите на услугите и на компетентните органи до постоянния си адрес или седалището и адреса си на

²⁵ ЗАКОН ЗА ЕЛЕКТРОННАТА ТЪРГОВИЯ
file:///C:/Users/user/Downloads/Zakon_elektronna_turgoviq_2015.pdf

управление, адреса, на който упражнява дейността си. Данни за кореспонденция, включително телефон и адрес на електронна поща, за осъществяване на пряка и навременна връзка с него. Данни за вписване в търговски или друг публичен регистър. Когато осъществява регулирана професия - информация за камарата, професионалния съюз или организацията, в която доставчикът членува или е регистриран, професионалното звание и държавата, в която то е предоставено, както и препратка към приложимите разпоредби относно правото на упражняване на занаята или професията и указания за достъпа до тях. Единственото възможно законодателство по отношение на превенцията на дезинформацията е само и единствено в посока прозрачност на медийната собственост. Така ще бъдат локализирани източниците и разпространителите на дезинформация. На следващ етап големи онлайн медии, като Google, Yahoo и социалните мрежи, като Facebook, Twitter и VK могат и вероятно ще санкционират медии и профили, които публикуват и/или разпространяват фалшиви новини и слухове. Следва да се засегне и въпроса за регулацията и саморегулацията на новите комуникационни отношения и среда, което е най-деликатната тема на изследването. До сега, в исторически план тези процеси се реализират в две посоки. Единият изход от ситуацията е саморегулацията от страна на големите компании-собственици на интернет платформите и от страна на професионалната журналистическа гилдия, която да стане основа за налагането на легитимното разбиране за новина и медия в новата среда. Втората опция е институционалната регулация, която в много спорен и морално и юридически атакуем момент. Много важен аспект при регулацията е удостоверяването на дезинформацията и наказателното и гражданското производство срещу клевети и фалшиви новини по инициатива на държавата или потърпевшите лица. Тук не говорим за наказание на медията по принцип, заради разпространение на фалшиви новини, производство по инициатива на конкретен субект, който се чувства засегнат.

Изследването на съдебната практика по темата у нас и сравняването ѝ с тази в други европейски държави е от първостепенна важност. В края на 2018 г. по сигнал на британския парламент, телевизионния канал **Russia Today** е признат за виновен относно седем нарушения на британския кодекс за телевизионно излъчване във връзка с телевизионни материали, които са излъчвани след отравянето с бойно отровно вещество Новичок в Солсбъри на бившия руски агент Сергей Скрипал и дъщеря му Юлия²⁶. Същевременно при все необходимостта на регулаторен механизъм и санкции срещу

²⁶ <https://www.mediapool.bg/london-razsledva-bezpristrasnostta-na-ruskata-televizija-rt-news278114.html>

създателите и разпространителите на дезинформация онлайн, демокрацията е изправен пред друга опасност – цензурата. Именно в това може да се превърне институционалната регулация. Затова администрацията подхожда „творчески“. Съветът на Европа, който е съвещателен орган, изтъква необходимостта държавите-членки да прогласят в своето национално законодателство право на отговор или друго равностойно средство за защита, позволяващо бързо коригиране на неточна информация в онлайн и офлайн медии. Международната организация се позовава на макар и ограничената съдебна практика на Европейския съд по правата на човека която постановява, че отговорът и „поправянето“ или заличаването на неточната информация трябва да бъдат разделени. Според експертите правото на отговор се прилага не само за частни лица, но и за публични органи. Без обаче това да се ползва за неограничен достъп до медиите, с цел да се изкажат нечийи мнения. Друга необвързваща препоръка на Европейския парламент и на Съвета на ЕС също установява, че „правото на отговор е особено подходящо средство за защита в онлайн среда, тъй като позволява незабавна реакция при тиражирането на оспорваната информация и технически е лесно да се прикачат отговорите от засегнатите лица. Към днешна дата правото на отговор е най-ефективният инструмент, с който Европейската комисия разполага за борба с дезинформацията.

През месец юни 2018 г. Комитетът за бъдещето на науката и технологиите на Европейския парламент също поде своя инициатива, която е по-малко декларативна и повече с практическа насоченост. Стартира Европейският център на научните медии. Това е платформа, която има за цел да осведомява, образова и събира журналисти, учени и отговорните за вземането на политически решения лица. Идеята и е да се подобрят журналистическите инструменти за проверка на знанията и информацията и за създаване на контакти с учените, ангажирани с изследване на комуникацията в обществото. Също така се предлага и възможност за контакт между експерти и журналисти на отговорните за вземане на политически решения лица²⁷. Докато Европейската комисия се опитва да реши проблема без да инициира законодателни промени, обществото се чувства все по-заstrasшено и изпада в по-дълбока криза на доверието. Изследване от 2018 г. сочи, че 80% от европейските граждани попадат на фалшива или подвеждаща информация онлайн поне няколко пъти месечно.

²⁷ https://multimedia.europarl.europa.eu/bg/science-media-hub-to-help-combat-fake-news_B01ESN043019_ev

Друг вече социален проблем, пред който медиите днес са изправени, е настъпилата промяната в разбирането за свободата на словото, което до края на 90-те години на XX е основано изразено през разбирането за свободата на журналистиката да тиражира истината и да провежда обективна и обоснована критика над политици, чиновници и магистрати. Дигиталната епоха води до подмяна на основна демократична ценност – свободното слово с индивидуалното право и възможност на всеки да популяризира каквото пожелае без да носи отговорност за обективна истина на информацията, нещо което констатира и Тери Прачет. Тези промени в съзнанието на обществото и в разбирането на индивидите са в основата на възможността организирано и съзнателно да се въздейства върху общественото поведение и политическите процеси от позициите на индивидуални, корпоративни или политически интереси. Настоящата статия се въздържа да дава препоръки на кои медии да вярвате, но ви дава една препоръка, не вярвайте на информация, която не можете да проверите и бъдете критични към всеки източник.

ИСТИНА, ПОЛУСТИНА ИЛИ ОТКРОВЕНА ЛЪЖА – ОПИТ ЗА ОПРЕДЕЛЕНИЕ НА ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ

Явор Райчев

В глобален мащаб интересът към фалшивите новини се зароди с идването на власт на президента Тръп в САЩ през 2016 и Брекзит в Европа, тъй като се смята, че те са повлияли на хода на двете събития.

Интересът към фалшивите новини в нашата страна е свързан преди всичко с подозренията за манипулация на общественото мнение.

Но фалшивите новини не са ново явление. Подвеждаща и лъжлива информация винаги е имало и ще има, доколкото е присъщо на човешката натура и да лъже, и да вярва на лъжи. Преди 20 години редакторите трябваше да проверяват верността на всяка публикация и да я спират при най-малкото подозрение за неистинност. В ерата на интернет нещата се промениха. Така лесните възможности за публикуване, които технологиите осигуряват и меките закони, които гарантират безнаказаност за източниците доведоха до процъфтяването на онова, което днес наричаме фалшиви новини.

Какво представляват фалшивите новини?

Съществуват няколко институционални определения, които ще цитирам по-долу.

Съветът на Европа определя фалшивите новини като информация преднамерено изфабрикувана и публикувана с намерението да се измамат или заблудят другите, като се накарат да вярват във лъжливи или съмнителни факти.

ЕС дава следната дефиниция: „Дезионформацията – или фалшивите новини – се състоят от доказано фалшива или подвеждаща информация, която е създадена, представена и разпространявана с цел икономическа печалба или за да измами преднамерено публиката, и която може да причини публична вреда.²⁸“

Фейк нюз описва множество явление, практики, процеси, събития в комуникацията. Те се асоциират с източници, най-често анонимни, които разпространяват лъжи и манипулират тяхната аудитория. Съществува мнение, че фейк нюз е станал кеч-ол термин, с който се назовават сходни, но все пак различаващи се факти и явления.²⁹

²⁸ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/fake-news-disinformation>

²⁹ Lilleker, Darren G., 2017. Evidence to the Culture, Media and Sport Committee 'Fake news' inquiry presented by the Faculty for Media & Communication, Bournemouth University. Documentation. Bournemouth University.

Danah Boyd, основател и президент на неправителствената организация „Данни и общество“ преди няколко години написа „Ние изградихме една информационна система, където информацията се разпространява със страхотна скорост чрез социалните мрежи (както технически, така и лични). Хората очакват от архитектите на техническите мрежи да им решат проблем. ... Залогът не са фалшивите новини. Залогът е растящият капацитет на ония, които са си поставили за цел да формират у хората изолационизъм, омраза и трибализъм. Те еволюират заедно с информационния пейзаж, ставайки все по-изтънчени в използването на достъпните инструменти за постигане на власт, статус и внимание. А онези, които се стремят към един прогресивен и включващ дневен ред, които се борят с трибализма за да формират по-съвършенен съюз – те не виреят.“³⁰

Съществуват различни определения на понятието фалшиви новини. Някои автори го свързват с глобалната мрежа и го разбират като он лайн публикация. Тази дефиниция е изцяло свързана с мястото на публикуването.

Друг опит за дефиниране се прави чрез съдържанието на фалшивите новини. Наричат ги още „новини, които съдържат фалшива или неправилна информация“, „новини с дневен ред“, „новини, които по един или друг начин са скроени за определена аудитория, а не сурови факти“, „кликбит материал създаден без да се стреми към истинно съдържание“. Clickbait (от английски "click" - щракване, "bait" - стръв) - това са сензационни заглавия, известни на всички. Целта им е да привлекат вниманието на читателя по всякакъв възможен начин, за да привлекат трафик. Именно поради това същността на новината често се изкривява, което води до нейната ненадеждност. За създаването на такива заглавия се използват провокации, за да се улесни манипулирането на читателя. Такива заглавия обикновено силно изкривяват значението на самата новина, дори могат да ѝ противоречат. Рекламодателите използват специален език, който е много различен от този, който използват, за да разказват фактите. Clickbaits често се използват за следните теми: магически наркотици, политика, личен живот на скандални звезди, фалшиви новини за смъртта на известни хора, остри проблеми, начини за лесно печелене на пари, лайф хакове и други сензации. Clickbait се различава по това, че често му липсва самата същност на информацията, за която може да се прочете, като кликнете върху връзката. Вместо това, читателят вижда преувеличен или изкривен факт, който може да има двойно значение. Много често потребителят е

³⁰ <https://zephoria.medium.com/the-information-war-has-begun-e86a27b8b675>

мотивиран да последва връзката от факта, че „там“ той ще намери достъп до уникално и особено ценно съдържание, което често е евтин трик.

Сега нека разгледаме по-подробно признаците на clickbait. Те са както следва:

- Изграждане на интрига, без да се разкрива същността на самото послание.
- Наличието на цитати от текста, които всъщност не са там. По този начин рекламодателите се опитват да постигнат ефекта на надеждна информация.
- Слухове и гръмки изявления, надеждността на които не може да бъде проверена.
- Немотивирано, интензивно използване на удивителни знаци и въпросителни.
- Използването на пословици, фразеологични единици, поговорки.
- Наличието на ярки епитети, хипербола, разговорни изрази.
- Наличието на демонстративни местоимения („това“, „това“, „тези“), за да се доближи до читателя.
- Използване на предизвикателни изречения като „Никога не бихте повярвали“.
- Използване на шокиращо съдържание: заглавия, видеоклипове, снимки за увеличаване на реализациите.
- Използване на непълни изречения.³¹

Някои автори предпочитат да дефинират фалшивите новини като характеризиращи се с пълно отсъствие на връзка между новината и реалността. „Фейк нюз би трябвало да бъде дефинирани като история, изсмукана изцяло от пръстите, за да забавлява или подвежда целенасочено аудиторията.“ (Plohow, 2017) ; “новинарски истории, които нямат никаква фактологична база, но са представени като новини“³².

В края на 2016 година фейсбук замени термина фейк нюз с лъжливи новини с аргумента, че последният се доближава повече до тяхното разбиране: информация, която е предназначена да бъде обърквана с легитимните новини и е преднамерено лъжлива.³³ Много от фейк нюз обаче водят началото си от истински истории, които са свързани с реалния свят и събитията в него. Защото фейк нюз претендират да бъдат новини, а не фантазии. Много фейк нюз са именно добре премислен микс от реалност и добре известни истини. Колкото до другото, а именно, до заблудението, то може да бъде постигнато чрез обикновено филтриране на информацията или премълчаване на

³¹ <https://sendpulse.com/ru/support/glossary/clickbait>

³² <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.31.2.211>

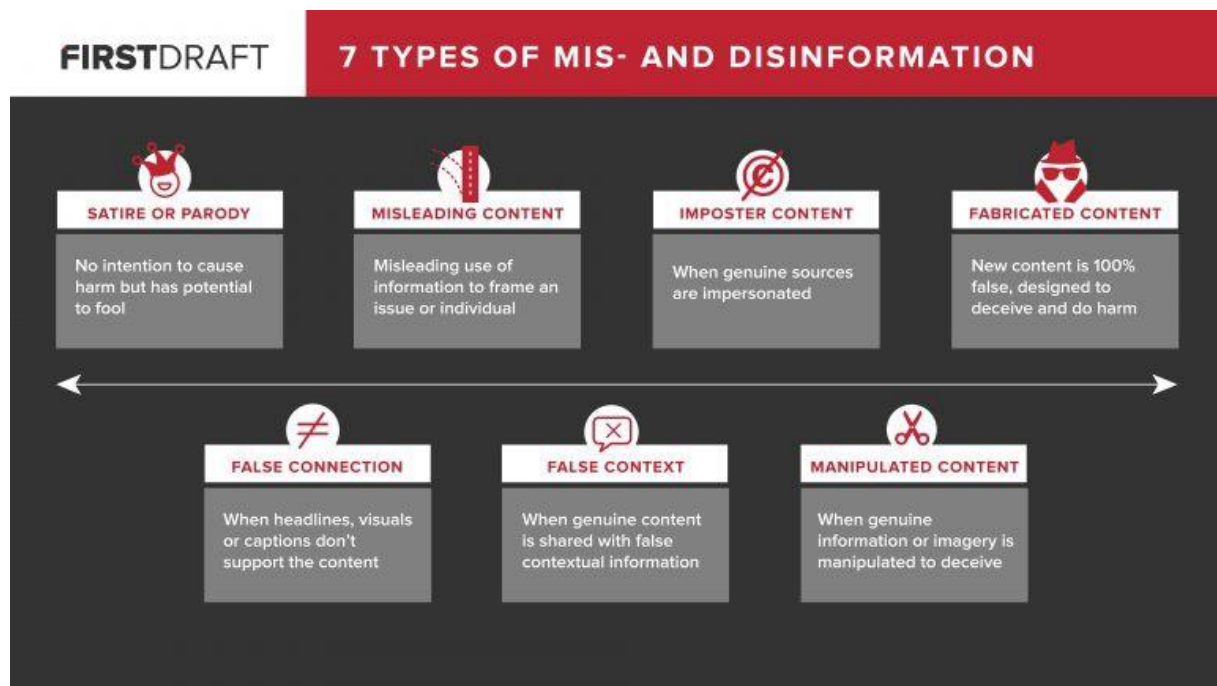
³³

http://www.slate.com/blogs/future_tense/2017/08/08/facebook_has_stopped_saying_fake_news_is_false_news_any_better.html>

част от нея. Класически пример е Свети Атанас. Когато римски стражи попитали човек дали е виждал Свети Атанас, той отговорил „Той не е много далече оттук“.

Трети възприемат подходът на Клер Уардъл, от FirstDraft, организация, която си поставя за цел да се бори против дезинформацията в глобален план. Тя смята, че терминът фалшиви новини е безполезен, но за момента няма алтернатива. Възгледът ѝ се основава на виждането, че понятието не трябва да се отнася за конкретен случай на дезинформация, а за информационната екосистема или за клъстер от явления, които се обединяват под названието фейк нюз. Според нея, за да разберем последната, трябва да се концентрираме върху следните елементи: различните типове съдържание, които се създават и споделят; мотивацията на създаващите това съдържание; начините, по които то се разпространява.

Тя диференцира 7 типа подвеждаща информация и дезинформация.

1. Сатира или пародия, когато няма за цел да се причини вреда, но има потенциала да се превърне в подигравка
2. Подвеждащо съдържание, където има подвеждащо използване на информацията с цел да се рамкира индивид или събитие.
3. Съдържание, създадено от самозванец, където достоверни източници са деперсонализирани.
4. Изфабрикувано съдържание, където новото съдържание е 100% фалшиво, предназначено да измами и нанесе вреда
5. Фалшива връзка, където заглавията и визуализацията не подкрепят съдържанието

6. Фалшиф контекст, където вярно съдържание се споделя с фалшива информация за контекста.
7. Манипулативно съдържание, където достоверна информация или нагледен материал се манипулира, с цел да се все объркване.³⁴

Според същия автор, причината за създаването на подбин съдържания са 8 П (на английски език): Poor Journalism, Parody, to Provoke or 'Punk', Passion, Partisanship, Profit, Political Influence or Power, and Propaganda. В превод на български, това означава: нискокачествена журналистика, пародия, да провокирам или да се правя на групак; страст, партизанщина, печалба, политическо влияние или власт и пропаганда.

Автори, споделящи подобни възгледи поставят и друг въпрос: за количественото измерение на съдържанието на фейк, или с други думи, има ли някакво процентно съотношение, при надвишаването на което една новина да става фейк?

Други анализатори разделят фейк нюз на:

Кликбит - Clickbit: преувеличена или фалшива история, създадена с цел генериране на кликвания за увеличаване на рекламните приходи. Те често имат заглавия като: пиенето на 5 литра вода на ден е добро за вас, шоколадът ще ви помогне да отслабнете, захарта причинява рак, или червеното вино ще подобри цвета на кожата.

Пропаганда – заблуждаваща история, предназначена да популяризира дневния ред на автора. Тя може да бъде политически мотивирана. Пропагандата се използва от политиците и правителствата за насърчаване на техния дневен ред.

Мнение: Историята е коментар на автора, предназначен да повлияе на читателя.

Хумор: Тази история е с цел забавление. Използва сатира, за да обсъжда обществените дела. Авторите рекламират себе си като доставящи развлечения и наричат себе си комици вместо журналисти. Ако читателите са наясно с хумористични намерения, те няма да възприемат информацията в дословния и вид.

Други видове са пародия на новини, подправяне и манипулиране на снимки. Тези видове фалшиви новини се основават на два фактора: нива на фактологичност и измама.³⁵

³⁴ <https://firstdraftnews.org/articles/fake-news-complicated/>

³⁵ <http://dx.doi.org/10.7324/IJASRE.2018.32728>

Някои смятат, че „фейк нюз е преднамерено разпространявана подвеждаща информация без значение дали това се извършва чрез традиционните или чрез социалните медии“. Други – че „фалшивите новини описват събития и реалния свят, типично имитирайки традиционния медиен репортаж, въпреки че създателят им добре знае, че те до голяма степен са лъжливи, и се публикуват с две цели: да бъдат широко препредавани и да измамят поне част от аудиторията.³⁶ С други думи, за да смятаме някаква информация за фейк нюз, тя трябва да заблуждава значителна аудитория и да се разпространява от установени механизми на източника поне до неговите целеви групи. Само желанието за измама от страна на източника, даже когато е комбинирано с традиционни имитиращи механизми, само по себе си не е достатъчно.

Фейк нюз са вид дезинформация. Точно както дезинформацията си е вид информация, така и фалшивите новини са вид новини. И двете са насочени към създаването на фалшиви убеждения. Това обаче не е достатъчно да ги разграничим от случаен лъжлив репортаж – такъв винаги може да се случи инцидентно. Фалшивите новини се характеризират с това, че те нямат инцидентен характер и осъществяват заблудата преднамерено.

И още една характеристика на фалшивите новини – знаейки нагласите на техните целеви групи, те потвърждават тези нагласи, предоставят доказателства за вече съществуващи концепции и теории.

Фалшивите новини са измислено съдържание, измамно представено като ново. Това съдържание се състои от истории, предназначени да увеличат читателската аудитория, онлайн споделянето и приходите от интернет кликвания. То се публикува с намерение да заблуди, за да нарани дадена личност или съперник. Добре известно е, че фалшивите новини се разпространяват по-бързо и по-всеобхватно от истинските.³⁷

Вредите от фейк нюз

Фейк нюз са опасни с това, че причиняват информационно замърсяване.

Те девалвират и делегитимират гласа на опита.

Те подкопават доверието и сериозното медиа покритие, и утежняват живота на почтената журналистика.

Те се разглеждат като заплаха за демокрацията.

³⁶ <https://kiej.georgetown.edu/fake-news-partisan-epistemology/>

³⁷ <http://dx.doi.org/10.7324/IJASRE.2018.32728>

Фалшивите новини са създадени да носят пари на създателя си. Те могат да причинят конфликт или даже война. Може да причинят объркване и морална паника и в крайна сметка да подкопаят информираното гражданство.³⁸

Фалшивото медийно съдържание може да стане толкова голямо, че да прави невъзможно взимането на правилни решения.

Това са само част от вредите, които фейк нюз могат да ни нанесат.

³⁸ <http://dx.doi.org/10.7324/IJASRE.2018.32728>

КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ В КЛАСНАТА СТАЯ

Йоана Янкулова

1. Развитие на когнициите през училищните години

Понятието за развитие в общия му психологически смисъл се отнася до промените, които настъпват от раждането до смъртта на човека на различни равнища. На физическо равнище телесните промени са свързани с биологичните процеси, които са генетично заложили и програмирани за всеки индивид. Благодарение на тях се постига съзряване, което от своя страна е пряко свързано с нарастващата през годините активност при изучаването и взаимодействията със заобикалящия свят. На социално-личностно равнище развитието обхваща измененията в личността, социалната трансмисия на опита и знанията, връзките със социалните партньори, като всичко това позволява успешно адаптиране към средата и постигане на добър баланс във вътрешно-личностен и социален план.

На когнитивно равнище могат да се наблюдават разнообразни трансформации в познавателните процеси (интелект, когниции, мислене, памет, реч). Всички те са резултат от въздействащата върху човешките сетива информация, идваща от външната среда, която след това се обработва във вътрешните структури на личността и на нейната основа се конструират индивидуалните значения за другите и света, отличаващи се с логическа и концептуална кохерентност и цялостност.

Според бележития учен Ж. Пиаже в когнитивното развитие могат да се диференцират четири стадия (сензомоторен, предоперационален, конкретно-операционален и формални операции), които протичат строго закономерно и последователно във времето³⁹. Без да разглеждаме подробно отделните етапи, ще посочим, че в рамките на училищните години попадат основно два от тях, като всеки се отличава със своите специфични особености. Например през конкретно-операционалния стадий (7-11 год.) нарастват възможностите за адекватно възприемане на физическата стабилност на материалния свят и за решаване на задачи по логически начин. Разбирането за същността и приложенията на законите за запазването на закономерности, за противоположности, за групиране и подреждане постепенно се обогатява и разширява. На следващия етап на формалните операции (от 11 год. нагоре), детската мисъл придобива основните черти на мисленето на възрастните, развива се

³⁹ Янкулова, Й. Педагогическа психология. С., Парадигма, 2016.

способността за абстрактно-логически разсъждения и за манипулиране с твърдения и идеи, формират се хипотетико-дедуктивни умения. Това улеснява успешното формулиране на хипотези, планирането и осъществяването на експерименти и променя фокуса на мисленето от „какво е това?“ към „какво може да бъде?“

Ако Ж. Пиаже⁴⁰ описва порастващото дете като малък учен, конструиращ свое разбиране за света, за Л. Виготски когнитивното развитие се влияе преди всичко от социалните интеракции и от заобикалящата среда. Създадените във всяка общност социо-културни средства се предават между поколенията и от един индивид на друг по пътя на имитацията, чрез институционализирано обучение или с помощта на учене чрез сътрудничество (кооперативно учене), като значително влияят върху развитието и дейността на висшите психични функции. Тези функции се проявяват на две равнища - на социално (между хората/интерпсихологическа) и на индивидуално (вътре в самия индивид/интрапсихологическа).

Изключително силно влияние върху когнитивното развитие на учениците има речта. Тя представлява уникално средство за изразяване на мисли и идеи, за задаване на въпроси, за обособяване на категории и формулиране на понятия, за описание на връзката между минало, настояще, бъдеще. За Ж. Пиаже детската реч е егоцентрична, тъй като децата са неспособни да възприемат социалния свят през очите на другите. От изключително значение според Л. Виготски е фактът, че децата комуникират със самите себе си (вътрешна реч или реч за себе си) и именно това им помага да насочват по-добре мисленето и поведението си. Освен ключов механизъм за развитието на речевата дейност и мисленето, вътрешната реч е специфична психическа реализация на мисълта-идея. С нейна помощ се изпълняват различни когнитивни активности като насочване на вниманието и мисленето, формиране на понятия, планиране на дейности, упражняване, решаване на проблеми⁴¹. Речта е също така психологически предикат, означаващ съответното действие, като се обуславя от социалния опит на своя носител и предопределя индивидуалния капацитет за успешно самоконтролиране и саморегулация.

В психичен план през юношеските години настъпват промени и в субективното отразяване и емоционалното преживяване на основата на създадените от опита образи, които се проявяват като постоянен вътрешен регулатор на дейността и поведението⁴².

⁴⁰ Янкулова, Й. Модерни аспекти на психологията на образованието. С., Пропелер, 2008.

⁴¹ Woolfolk, A. (2004). Educational Psychology (9th Ed.). Allyn&Bacon.

⁴² Ников, Ат. (1994). Психология на образователния процес. С., Лебед.

През този период се наблюдават и изменения в най-висшата форма на отражение, каквото е съзнанието и неговата специфична форма - самосъзнанието. Последното представлява субективно условие за ориентиране в собствената личност, качества, мисли, чувства, поведение и сравнението им с външната информация. На базата на подобни данни може да се формира критична преценка, с чиято помощ по-лесно се отделя важното от маловажното, вътрешно-психичното и личностното от външните влияния. По този начин се създава и поддържа здрава и добре балансирана самооценка с благоприятно влияние върху самочувствието на подрастващата личност.

2. Същност и условия за творческа дейност

Едно от сериозните предизвикателства пред образованието на 21 век е как да се постигне качествено обучение, успешно съчетаващо в себе си иновативна и творческа учебна дейност с положително въздействие върху познавателното развитие на учениците. Постигането на подобно съчетание ще позволи на младите хора не само успешно да се обучават и да се развиват като личности, но и да се превърнат в бъдеще в отлично подготвени и конкурентно способни специалисти на пазара на труда. Добре известно е, че преподаването на системно знание от страна на учителя е важна основа, на която учениците стъпват, за да създават впоследствие собствена система от данни и да ги прилагат успешно на практика. От друга страна се оказва, че учениците, които притежават сила, богатство и широта на ума, критическо мислене, оригинални хрумвания и стремеж към самоутвърждаване, по-умело изразяват своята позиция, по-смело защитават важните за тях интереси, демонстрират по-висока учебна успеваемост и постигат по-успешна саморегулация. По отношение на саморегулацията трябва да се отбележи, че тя е важен психичен процес, който се осъществява от ученика в качеството му на субект на дейност и включва разнообразни перцептивни, интелектуални, емоционални и волеви процеси. Важно място в структурата на саморегулацията заема избирането на цел и програма за действие, оценяването на постигнатите резултати, извършването на корекции. Натрупаният опит показва също така, че без усилия за правилно организиране, ръководство, насочване на мислите и действията и ефективно изпълнение, не може да се осъществи успешно протичане на саморегулативните процеси. С много важна роля в тези процеси участват самосъзнанието и водещите мотиви и потребности, тъй като притежават силна енергетизираща, насочваща и структурираща сила.

Интересна гледна точка за саморегулацията се открива в предложения от М. Боекартс⁴³ модел на взаимовръзката между когнитивно-информационната обработка и мотивационно-емоционалната насоченост на поведението, разглеждани като взаимосвързани и взаимодействащи регулаторни системи. За успешното функциониране и на двете системи са нужни специални метакогнитивни умения, които се опират на менталните репрезентации на водещите цели и на конкретно съставен план за действие. В тази връзка може да се препоръча на учителите да представят и да разяснят на учениците важните учебни цели, да им осигурят достатъчно време за осмисляне и вътрешно подреждане, като през цялото време ги насърчават да създават собствени ментални репрезентации. Те трябва да обърнат внимание на учениците и на това, че постигането на целенасочено и високоефективно саморегулирано учене става със силните прояви на волята и с извършване на самонаблюдение, самоконтролиране и самооценяване. Саморегулираното учене предполага и повишена готовност за справяне с различни трудности, по-висока себеосъзнатост и осъзнаване на личната ефективност, както и умения за гъвкаво управление на собствените усилия, учебните ресурси и времето⁴⁴. За постигане на ефективно саморегулирано учене, от значение е и действието на различни контекстуални фактори. В тази връзка трябва да се знае, че промените в условията на обучението или в трудността на учебния материал съществено влияят върху качеството на ученето, както и върху личните възприятия за Аз-ефективност. Следователно относителната сила на съотношението между личностни, поведенчески и средови фактори непрекъснато се променя според вложените усилия за саморегулиране, постигнатите резултати и ефектите от тях, както и съобразно измененията в социално-образователните условия⁴⁵.

Успешното осъществяване на творческа дейност е възможно благодарение на различни когнитивни процеси⁴⁶. Един от тях – мисленето, е изключително сложен процес на отражение и създаване на нови знания относно явления, процеси, обекти, свойства, отношения от заобикалящата действителност съобразно конкретни цели,

⁴³ Boekaerts, M. (1998). Do Culturally Rooted Self-Construals Affect Students' Conceptualization of control over Learning? *Educational Psychologist*, 33 (2/3), p. 87-108.

⁴⁴ Newman, R. S. (2002). How self-regulated Learners cope with academic difficulty: the role of adaptive help seeking. www.findarticles.com

⁴⁵ Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. N.Y.: W. H. Freeman & Company.

⁴⁶ Boekaerts, M. (1996). Self-regulated learning at the junction of cognition and motivation. *European Psychologist*, Vol. 1/ 2, p. 100-112.

намерения, желания. Обикновено мисленето се характеризира с проблемност при поставянето на важен въпрос и е пряко насочено към решаването му. В подобни случаи трябва да се постигне абстрахиране от случайното, несъщественото, за да може да се опознае същественото, закономерното. Основните мисловни операции, които се прилагат, са свързани с анализ, синтез, сравнение, обобщение, абстракция, конкретизация, а най-често използваните мисловни форми са понятие, суждение, умозаключение. Мисленето притежава специфични качества като широта, дълбочина, конкретност, самостоятелност, критичност/ самокритичност, подвижност, бързина, последователност. А според степента на новост, оригиналност, самостоятелност, то може да бъде конвенционално (традиционно), продуктивно (откривателско), творческо или критическо⁴⁷.

За целите на обучението от изключителна важност е развитието на творческото мислене на учениците. Протичането на този познавателен процес се отличава с гъвкавост и оригиналност, съпътства се от множество асоциативни, метафорични или образно представени мисли, както и от силен стремеж да се определят характерните свойства, да се открият нови връзки и да се проучат детайлите. Творческото мислене се опира на задълбочен анализ на поставения проблем и на предложените възможни решения. След това следва изборът на най-доброто решение, което се прилага на практика, а накрая задължително се прави оценка на постигнатия ефект⁴⁸.

Творческото мислене може да се насърчава и развива при подходящи външни (социално-образователни) и вътрешни (по причина на личността) условия. Външните условия за креативност са свързани със създаването и поддържането на благоприятна работна атмосфера, на фона на която се регулират и стимулират творческите изяви, усещането за риск, свобода, отговорност. От голямо значение е да има разнообразни и достатъчни на брой учебни и други познавателни материали, до които всеки индивид да има постоянен и свободен достъп за разглеждане и манипулиране.

Вътрешните условия се отнасят до особеностите в структурата на личността, нейните таланти, увереност, самооценка, знания, умения и натрупан опит. Изключително важни са и личната подготвеност и готовност за творческа дейност, проявяващи се на базата на знанията и уменията за творческа работа, на желанието да

⁴⁷ Десев, Л. (1996). Педагогическа психология, С., Аскони-издат.

⁴⁸ Woolfolk, A. (2004). Educational Psychology (9th Ed.). Allyn & Bacon.

да се опитват нови възможности, като всичко това се реализира със силна настойчивост и целенасоченост в изпълнението.

Творческото мислене е присъщо на талантиливите ученици. В когнитивно отношение те се отличават с повишено познавателно любопитство към различни теми, притежават силна и продуктивна памет, прилагат нестандартни подходи, използват разнообразни стратегии на учене. В мотивационен план тези ученици имат траен и задълбочен интерес в определена област, изключително концентрирани и последователни са в усилията си, изразходват се интелектуално докрай при решаването на поставените задачи и се стремят към постигането на високи резултати⁴⁹.

Освен силна насоченост към развитие и изява на талантите си, надарените ученици показват силна предразположеност към критическо осмисляне на поставените теми или задачи. За целта те внимателно търсят смисъла на предложените идеи, творчески обединяват различни хрумвания, предлагат ново структуриране на понятия и факти. Благодарение на критическото мислене, те могат по-адекватно да притеглят всички аргументи „за/против” на една теза и по-успешно да проникнат в причинно-следствените връзки. Способността да се мисли по този начин не е търсене на недостатъци, а е обективна основа за откриване на положителните и отрицателните аспекти на един познавателен обект. С помощта на критическото мислене по-лесно се разграничават емоциите от фактите, постига се по-добър баланс в разбирането на даден проблем, обогатява се собственото мислене, постига се самоутвърждаване.

За целите на учебния процес и във връзка с необходимостта да се стимулира творческото мислене на учениците могат да се използват мисловни карти. Те наподобяват структурата на мозъка дотолкова, доколкото информацията е представена като мрежа от взаимосвързани елементи и различни логически пътеки, с чиято помощ може да се състави цялостна картина. Мисловните карти са изключително атрактивен и интересен начин за мислено организиране и визуално представяне на знанието по определена тема. Всяка мисловна карта започва с някаква концепция (тема, въпрос, проблем), поставена в центъра на вниманието чрез дума (изображение и др.). После се създават разклонения, които могат да бъдат в различни цветове и форми, да са изобразени отделно или да са свързани помежду си. Мисловните карти могат да се разработват и чрез изрязване (или апликиране) и тогава се използва хартия, пластелин, пластмасови, дървени и др. фигурки, цветни картончета, както и всякакви допълнителни

⁴⁹ Десев, Л., С. Брик, Н. Десев. Психология на творчеството. С., Парадигма, 2011.

материали. Мисловните карти могат да се създават по различни поводи. Например за описание на важни моменти от урока или интересна история, при затруднения с четенето (тогава се предлагат опростени илюстрации на ключови думи, герои, ситуации), за отбелязване на личния напредък на ученика, във връзка с важни за него моменти от учебния процес и самоподготовката или при съставянето на дневен режим на живот и учене. С помощта на мисловните карти може значително да се улесни преподаването, ученето, самостоятелната работа, да се помогне за успешната обработка на голям обем информация по конкретна тема и да се стимулират всички познавателни процеси (запаметяване, припомняне и използване на информация, критическо и творческо мислене).

3. Критическо мислене в клас

Развитието на критическото мислене може да се проследи на основата на проверка, осмисляне и подреждане на вече усвоените знания и начините за интегрирането им с постоянно постъпващата отвън нова информация. Ако се приеме, че подобен модел в някаква степен е идентичен с класическата структура на урока, тогава той може да се превърне в когнитивно предизвикателна и много полезна алтернатива за усъвършенстване на учебната работа в класната стая. Критическото мислене преминава през такива важни фази като събуждане на интереса, осъзнаване на смисъла и рефлексия⁵⁰. На първия етап - събуждане на интереса, е важно да се мобилизират наличните знания на учениците, за да могат те по-ясно да ги подредят или да ги реструктурират, създавайки по този начин по-широка база, върху която по-бързо да се възприема и по-адекватно да се обработва новата информация. За целта първо се извършва възстановка на предишни идеи, мисли, преживявания, убеждения, а след това се анализира натрупания опит и наличните данни. От една страна, това помага на учениците по-ясно да разберат какво знаят, както и да проверят дали имат липсващи знания или някакви познавателни дефицити. От друга страна, това осигурява допълнителна възможност да се обмисли как вече натрупаните знания да се трансформират и по-добре да се обединят с новата информация. На този етап, когато трябва да се събуди интереса на учениците и те да се активизират в познавателно отношение, могат да се предложат упражнения от типа на „Нарисувай настроението си“,

⁵⁰ Стийл, Дж., К. Мереди, Ч. Темпъл. Модел за критично мислене в рамките на учебната програма, 1998, № 1, с. 13-19.

„За щастието е нужно...“. Освен това може да се проведе и мозъчна атака по интересни за тях теми, свързани с конкретния урок или с по-общи социални, културни, политически и др. теми. След това следва съзнателно и целенасочено преговаряне на вече усвоените знания, както и усилия за адекватно възприемане на новата информация с помощта на такива техники като маркиране/ записване на знания, набелязване на въпроси, онагледяване, скициране.

На втория етап - осъзнаване на смисъла, има стремеж за запазване на импулсите и интересите, породени на предходния етап, както и усилия за успешно комбиниране на предходните знания с новата информация. Новото на този етап е, че се отделя повече време за осмисляне на вложения труд и постигнатите резултати с помощта на висока познавателна активност. Това позволява на учениците да се превърнат в творци и активни участници при възприемането на новата информация, творческото ѝ преобразуване и използването ѝ при съставянето, представянето и отстояването на собственото мнение. В тази връзка от съществена помощ могат да бъдат уменията за изслушване на чуждата позиция, за отделяне на същественото от несъщественото в нея, за търсене на допълнителни аргументи и формулиране на изводи, за оценка и трансформиране на новите данни съобразно водещите цели и конкретните нужди. Всичко това помага на учениците да съставят нова структура на знанието и успешно да го приложат на практика. От непосредствена полза в подобни ситуации са упражненията като „Четене по двойки на текста“, таблицата „Зная/ искам да узная/ научих“ или поредицата от знаци „Въведи“ (INSERT).

Упражнението „Въведи“ е интерактивен начин за ефективно четене и мислене, позволяващ на ученика да си служи с конкретни знаци при запознаването и работата с различни текстове. Използваните знаци са най-общо четири и изглеждат по следния начин. Например познатата информация се отбелязва със знака „V“, новото знание - със знака „+“, противоречивото - със знака „-“, а когато има места, по отношение на които е нужна допълнителна информация, тогава се поставя знака „?“ . След самостоятелното прочитане на конкретен текст от страна на всеки ученик и отбелязването на съответните знаци в него, може да започне дискусиата в класа. В подобна ситуация ролята на учителя се свежда до следните по-важни акценти. Той обобщава всичко, което е казано, задава въпроси и изяснява, насърчава към активно участие, създава атмосфера, в която всеки е окуражен да споделя, да задава въпроси и внимателно да изслушва отговорите на останалите.

На третия етап благодарение на абстрактно-логическото мислене протича рефлексия (от лат. reflexio – обръщане назад; размишление; способност за анализ), която подбужда към критическо осмисляне, задълбочен анализ и оценяване на усвоената информация⁵¹. В резултат на подобни усилия постигнатото разбиране и новопридобитите знания се превръщат във важна част от собствено създадения, творчески структурирания и дълбоко осмислен концептуален модел. На този етап е много важно в класната стая да има благоприятни условия за активен обмен на идеи, факти, данни, представени в хода на различни дискусии и отстоявани със силата на речта и уменията за себеизразяване и аргументация. Участвайки в подобен обмен или дискусии, учениците се запознават с нова информация и различни тълкувания, които по-късно могат допълнително да обмислят и да изпробват на практика. Подобен начин на учене и взаимодействия стимулира не само когнитивно-личностното развитие на учениците, творческото и критическото им мислене, но и значително подобрява комуникативните им умения и способностите им да учат и да работят съвместно с другите⁵². На този етап учениците започват да проявяват интерес и към субективната значимост на участието в различни познавателни активности в учебния процес. В тази връзка те си задават важни въпроси, свързани с това доколко новото съдържание лично ги засяга, дали могат да го приложат на практика и доколко това ще им позволи да се представят пред другите в положителна светлина. Подходящи за този етап са упражнението „Четене от стола на автора“, в хода на което се осигурява възможност за един или двама участници да представят своите идеи пред цялата група или упражнението „Галерия“, когато се подреждат, разглеждат и дискутират различни материали от работата на участниците във вид на рисунки, постери, акростихове, есета.

4. Възможности за повишаване на познавателната активност на учениците

Още от раждането си всички деца се отличават със силно желание да опознават света наоколо. Тази тенденция се запазва през ранните детски години, когато децата са естествено любопитни и истински изследователи на своето обкръжение. С израстването обаче мотивацията им за учене драматично намалява, като причините за това са твърде

⁵¹ Ewell, P. (1997). Organizing for learning: A point of entry. Draft prepared for discussion at the 1997 AAHE Summer Academy at Snowbird. National Center for Higher Education Management Systems (NCHEMS).

⁵² Meredith, K., J. Steele (1995). Questioning for critical thinking. In: P. Garova, J. Steele, K. Meredith, Z. Kollarikova (Eds.) Critical Thinking, Bratislava, State Pedagogical Institute of Slovakia.

сложни и разнообразни⁵³. Една от тях се определя от това доколко възрастните полагат усилия да въведат децата в света на знанието и доколко им помагат по-добре да осмислят и да осъзнаят ценността на ученето. Освен това, когато семейството цени образоваността, тогава детето е естествено привлечено от процеса на учене. Подобно отношение от страна на родителите помага на детето по-лесно да формира и моделира подходящи ценности, нагласи, умения за успешно саморъководство и саморегулация в процеса на израстване, учене и самоподготовка. Не по-малко важни са и усилията на родителите да приобщят детето към радостта от знанията и уменията, придобити в процеса на учене, както и от партньорските връзки, създадени при съвместното изпълнение на различни игрови и учебни дейности. Възрастните са тези, които задължително трябва да ограничат действието на различни разсейващи или затормозяващи фактори, като същевременно осигурят достатъчно време и спокойни условия за учене, самоизследване, самоподготовка и почивка. За децата е важно да знаят, че от родителите си могат да получат обратна информация относно личния напредък и трудности, както и да разчитат на тяхната помощ и подкрепа във всеки един момент. Обратната връзка може да послужи като повод за допълнителна рефлексия и развитие и в никакъв случай не трябва да става причина за отключване на страхови преживявания, самообвиняване или самонараняване. Обратното, когато децата постигнат отлични резултати, този факт трябва да се оповести, тъй като това има благоприятно въздействие върху развитието на личната самооценка, самоувереност и Аз-ефективност. Следователно, ако в хода на израстването, възпитанието и обучението децата научат и осъзнаят предимствата на това непрекъснато да се учиш и да успяваш, това ще бъде за тях уникална възможност да се превърнат в личности, устремени към постигането на високо субективно благополучие и успешна професионална реализация на основата на ученето през целия живот.

След постъпването в училище, грижата за възпитанието и обучението на децата се разпределя между родителите и учителите, като последните започват да играят изключително важна роля. Само със съвместните усилия на родители и учители може да се стимулира мотивацията за учене и постижения на подрастващите и да им се помогне да формират стабилни учебни и други социални умения, които са в основата на

⁵³ Wlodkowski, R. J. & J. H. Jaynes (1990). *Eager to learn: helping children become motivated and love learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

успешното когнитивно, социално-личностно и професионално развитие и учене през целия живот.

За да се реализира успешна учебно-творческа дейност в класната стая, трябва да се осигурят няколко важни условия⁵⁴. На първо място е нужна добре организирана и ефективно функционираща учебна среда. Това означава, че класната стая трябва да удовлетворява потребностите на учениците от психо-физическа безопасност и да им позволява да извършват разнообразни игрови и учебни активности съобразно учебната програма и познавателните им интереси. В подобни условия задължително трябва да се минимализират ефектите от социалното сравнение и състезателността между учениците за сметка на по-високата им Аз-ефективност, по-ясното осъзнаване на постигнатия прогрес и разбирането, че и неуспехите са важна част от ученето. Последните могат да се използват като повод за дискусии, за обмен на мнения, идеи, гледни точки, учебен опит, както и за самостоятелни размисли. Учителите трябва да насърчават учениците да изразяват свободно своите очаквания и мечти за бъдещите успехи на основата на менталните репрезентации за тях, миналите постижения и допуснатите грешки. Те могат да им напомнят също така, че постигането на отлични резултати изисква време, постоянни усилия и системна подготовка, както и задълбочено самоизследване, самопознание и саморазвитие.

Учебната работа трябва да бъде разумно предизвикателна, да отговаря на способностите, разбирането и учебния опит на учениците и винаги да се осъществява последователно и на малки стъпки. Учебните цели трябва да бъдат ясни и разбираеми за учениците и да се реализират в близко бъдеще. Учебните задачи трябва да бъдат умерено трудни и да имат жива връзка с действителността, защото именно тогава предизвикват най-силен познавателен интерес сред учениците. Повишаването на мотивацията за учене се постига и на основата на уменията за самостоятелно организиране на учебното време и самоподготовката, ефективен самоконтрол и саморегулация, системни усилия за подобряване на изпълнението. Успешното изпълнение на учебната работа помага на учениците не само да се развиват в когнитивно-личностен план, но и по-добре да осъзнаят значимостта и ползите от ученето.

Изключително интересна и с важно приложно-практическо значение е идеята (Л. Виготски), че речта за себе си помага за регулиране на познавателните активности в хода

⁵⁴ Stipek, D. J. (2002). *Motivation to learn. Integrating Theory and Practice* (4th ed.). Allyn & Bacon.

на учебната работа в класната стая. Под ръководството на учителя, при внимателно съобразяване с възрастовите особености и с възможностите за когнитивно самообучение, учениците могат да се научат да използват речта за себе си много по-ефективно и целенасочено. Освен груповите дискусии в клас, които са особено полезни, учителят може да организира учебната работа така, че учениците да работят и да се учат от своите връстници в зоната на най-близкото развитие (Л. Виготски). При нужда от помощ, учителят може да предложи на своите ученици т.нар. идеализирано или когнитивно скеле (Дж. Брунер). Това е своеобразна метафора на професионалните знания, умения и компетенции на учителя и готовността му да оказва помощ на учениците. Учителят може да организира и т.нар. помагачо учене, в хода на което дава насоки и образователни указания на учениците за правилно ориентиране и разбиране на учебния материал. Успоредно на това той може да насърчава критическото четене и творческото мислене на учениците, както и желанието им да експериментират и да прилагат научените алгоритми в нови учебни ситуации. Всичко това означава, че дейността на учителя се изразява в създаване на подходящи познавателно-емоционални условия, които позволяват на учениците да поемат отговорност за собственото си учене, да се научат да подхождат творчески и да мислят критически при решаването на поставените задачи. За целта учителят провокира учениците да споделят или отхвърлят идеи, да развиват увереност в себе си, да слушат с уважение други мнения, да бъдат в готовност да предлагат оценки или да се въздържат от изказването им.

В заключение може да се посочи, че за целите на ползотворната учебна работа в класната стая, трябва да се обърне внимание на следните по-важни неща. На първо място, там трябва да се предлага качествено обучение, което да е постижимо при благоприятни вътрешни и външни условия за учебна работа. Под вътрешни условия се разбират усилията на учителите да опознаят колкото се може по-добре индивидуално-личностните и познавателните възможности на своите ученици. На тази основа и съобразно задължителната учебна програма всеки учебен урок може да се планира и реализира така, че да обединява традиционните с иновативните методи на работа с фокус върху личността. Например в началото се въвежда и обяснява новото знание и успоредно на това се прави проверка на вече усвоената информация. През цялото време учителят стимулира учениците да участват активно в дискусиите, да споделят и защитават мнение, да се отнасят критически и аргументирано към чуждата позиция, да подхождат творчески при решаването на поставените задачи. Освен това той ги насърчава да подобряват уменията си за себеизразяване, за общуване и за съвместна

работа с другите под неговото ръководство и помощ. Учителят позволява на своите ученици да прилагат усвоените знания и формираните умения в практически ситуации, като им позволява да изпробват собствените си сили и им дава възможност да се учат от допуснатите грешки. Учителят постъпва така, защото знае, че училището е място не само за ограмотяване и за научаване на нови неща, но и за формиране и развитие на личност, която умее да се приспособява към различни социално-образователни ситуации и е в готовност да постига успехи и да преодолява трудности. За да се подсилят допълнително положителните ефекти от работата на учителя с учениците, е много важно да се отвоюва и поддържа добро партньорство и разбирателство с родителите. Това е най-успешната формула за осъществяване на качествено обучение и ефективно възпитание във важни духовни ценности и ключови социални умения, необходими за личностното развитие на младите хора и за успешната им социална и професионална реализация в непрекъснато променящите се реалности.

БОТОВЕТЕ В ИНТЕРНЕТ

Алекс Желязков

Понякога новини и теми, които виждаме в социалните мрежи, изглежда са изникнали от нищото. Често това е просто природата на онлайн новините – нови истории се развиват през цялото време и хората обичат да знаят какво се случва около тях, въпреки че не всичко, което виждаме в Интернет, е факт.

Определени новини изглеждат прекалено сензационни или прекалено плашещи за да са истина, и все пак много хора изглежда им се доверяват. Причината за това е, че някои хора активно се стремят да манипулират онлайн пространствата със нечисти намерения. Едно от средствата, което използват за тази цел се нарича „ботове”.

Ботомите могат да бъдат полезни или вредни. Те са програми, които автоматично изпълняват задачи – навярно сте си „чатили” с един такъв. Но в социалните мрежи, някои хора могат да ги използват, за да се представят за други хора, автоматично да пишат съобщения или имейли.

Ако използвате много ботове едновременно, е възможно да създадете шум около определен човек или тема, както и да наложите определена гледна точка или виждане. Някои хора дори плащат за ботове за да рекламират свои продукти или публикации.

По мое мнение ботомите не са само „зли” и „вредни”. Полезни са ботомите в различни сайтове, които отговарят на „Често Задавани Въпроси” (FAQ). Такъв бот е например на Амстердамския университет (Vrije Universiteit Amsterdam), който отговаря на всякакви свързани с учебното заведение въпроси.

Как бихме могли да разпознаем един зловерден бот? Чрез проверка на профила му – ако в него няма снимка, присъстват правописни или граматични грешки в описанието или отсъстват последователи, вероятността това да бъде бот е висока.

Друг начин за тяхното разпознаване е, ако в постовете си те коментират едни и същи теми. Ако в продължение на дни и седмици в техните публикации се споменават едни и същи неща или се използват едни и същи хаштагове, те най-вероятно са програмирани да вършат това.

Два от основните методи за справяне с тези ботове, веднъж бъдат ли определени за такива са: докладване – много надежден начин, но в последно време бива недостъпен като опция в доста от сайтовете, и сравняване на информацията с други източници. В България такъв източник би могъл да бъде stopthefakenews.eu, който се занимава с откриването и проучването на фалшиви новини, в това число и такива, създадени от ботове.

Като заключение бих искал да развия хипотезата „Какво би било, ако цялата информация по света се публикува от ботове?“ Една доста крайна, но напълно възможна алтернатива - публикуването на всякакъв вид информация и новини да бъде контролирано от ботове. В такъв случай аз бих бил обнадежен, че както има програмисти на „зловредни“ ботове, така и ще се открият и отличат създатели на полезни ботове, предоставящи вярна и точна информация. Ние просто можем да се съсредоточим върху вторите. А до тогава един добър старт на нашите преглеждания би бил сайта stopthefakenews.eu.

КАК ДА РАЗПОЗНАЕМ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ? НЯКОЛКО СЪВЕТА НА УНИВЕРСИТЕТА В ХАРВАРД

Защо фалшивите новини са толкова заразни? Навярно защото ни е по-лесно да споделим набиващи се в око заглавия, вместо да четем, разсъждаваме и споделяме съдържания.

Друг фактор е факторът на потвърждаването. Хората са склонни да приемат онази информация, която потвърждава техните собствени виждания, отколкото нещо друго. Последниците на всичко това обаче не се изразяват само в драстични прояви на неграмотност, но и в други неща. В САЩ в социалните мрежи нашумя една история, според която в една пицария се извършват злоупотреби с деца. Под влиянието на тази новина, която се оказва фалшива, един читател се въоръжава, решава да разследва сам тази история и най-лошото – да раздава правосъдие. Само съдбата спасява посетителите от смъртоносните му изстрели.

Ето как един от най-престижните университети в света – този в Харвард, и по-специално неговият факултет за науки за образованието, ни съветват да разпознаем фалшивите новини

1. Проверете достоверността на издателя

- Това, че един сайт е популярен между вас и вашите приятели, не означава, че е достоверен
- Обърнете внимание на името на домейна. Някои имена много приличат на оригиналите, но не са – например, ако оригиналът е abcnews.com, неговият фалшив двойник може да бъде abc-new.com
- Запознайте се каква е гледната точка на изданието. Прочетете секцията „За нас“ за повече информация относно издателя, ръководството и декларацията за мисия.
- Вижте кой е авторът – ползва ли се той с доверие?

2. Обърнете внимание на качеството и времето

- ако в материала има прекалено много правописни грешки, това трябва да ви постави нащрек
- уверете се, че не става дума за стара история, извадена от контекста си

3. Проверете източника и цитирането

- ✚ дори статията да е споделена от приятел, вижте източника

- ✚ обърнете внимание кой е цитиран и какво казва. Ако има очебийна липса на цитата и източници, значи нещо не е наред. Достоверната журналистика се подхранва от истински факти, за които се знае как са събрани
- ✚ потвърждава ли се тази информация от други източници?
- ✚ Сравнете цитатите с техните източници. Ако има разминаване, нещо не е както трябва

4. Питай специалистите

- Ако всичко това не е достатъчно, обърнете се към сайтовете за проверка на факти - FactCheck.org, [International Fact-Checking Network \(IFCN\)](http://International Fact-Checking Network (IFCN)), PolitiFact.com, или Snopes.com⁵⁵

⁵⁵ Използвани източници: News Literacy Project, Pew Research Center, Venngage: How to Spot Fake News, NPR's All Things Considered.

КАК ДА РАЗПОЗНАЕМ ИСТИНСКИТЕ ОТ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ: ПОГЛЕД ОТ КАНАДА

Има два вида фалшиви новини:

- Едните са стопроцентова лъжа – историята е напълно измислена
- Вторите не са стопроцентова истина – в историята има някаква истина, но не е цялата

Загрижени ли са хората от влиянието на фалшивите новини?

Изследванията показват, че 59 процента от хората са загрижени за ефекта, който фалшивите новини могат да имат. И притесненията им са напълно основателни!

В какво се изразява отрицателното влияние на фалшивите новини?

Под влияние на фалшивите новини хората могат:

- Да започнат да смятат, че не се нуждаят от факти, за да подкрепят аргументите си
- Да се доверяват на дадена информация само защото другите се доверяват
- Да правят от мухата слон и да преувеличават
- Да станат цинични и недоверчиви
- Да станат жертва на конспиративни теории
- Да развият усещането, че всички ги следят и се опитват да ги излъжат
- Да загубят пари и време, предприемайки неправилни действия

Шест съвета как да разпознаем фалшивите новини

Развийте критично мислене – това е първата предпоставка за да се справите с фалшивите новини. Подлагайте всичко на съмнение. Не се предверявайте просто така. Мислете!

Проверете източника – обикновено във всяка страна има списък на сайтове, които не заслужават доверието на публиката. Нашата страна не прави изключение.

Вижте кой още съобщава историята – ако източникът ви е непознат или вече знаете, че не заслужава доверие, проявете повишена бдителност

Проучете доказателствата – основна ваша работа! Никой няма да го направи заради вас.

Потърсете фалшиви изображения – непрекъснато се натъкваме на случаи, в които снимките са извадени от контекст, и създават фалшиво впечатление за кърваво или някакво други извънредно събитие.

Проверете дали „звучи достоверно“ - ако не звучи, има голяма вероятност да е фалшива новина ⁵⁶

⁵⁶ Използвани са материали от следния сайт:
<https://www.mindtools.com/pages/article/fake-news.htm>

КАК ДА СЕ СПРАВИМ С ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ: ЕВРОПЕЙСКИЯТ ПОХОД

Фалшивите новини са част от дезинформацията, а дезинформацията е атака срещу свободата на мнение и изразяване, основно право, което е част от Хартата на основните права на Европейския съюз. Свободата на изразяване обхваща зачитането на свободата и плурализма на медиите, както и правото на гражданите да дават своето мнение и да получават или предават информация или идеи „без намеса на публичната власт и независимо от границите“.

Ето какво показва изследване на общественото мнение на европейците за фалшивите новини: според изследване на Евробарометър, през 2018 година 68% от анкетираните заявяват, че срещат фалшиви новини всяка седмица, а 37% - че се натъкват на тях всеки ден. Твърде много за да сме спокойни, нали?

Европейският съюз смята, че здравата демокрация се основава на свободен и честен публичен дебат. Затова той прави всичко възможно да осигури условия за такъв и да е позволява никому да разпространява дезинформация, която подхранва омразата, разделението и недоверието в демокрацията.

Европейският отговор на това огромно предизвикателство – фалшивите новини – се базира на 4 основни принципа:

1. Ранно идентифициране на фалшивите новини както на равнището на ЕС, така и на равнището на всяка отделно взета страна.
2. Координиран отговор, в който участват всички членове на ЕС. ЕС предложи Кодекс на добрите практики, с който да се съобразяват информационните индустрии. Той ще помогне за по-голямата им прозрачност, като при това ще запази напълно правото на изразяване, мнение и свободата на медиите и плурализма на мненията.
3. Он лайн платформа и индустрии. Това означава прозрачност на политическата реклама, затваряне на фалшивите акаунти, обозначаване на посланията, които са разпространявани автоматично чрез „ботове“ и сътрудничество със сайтовете за проверка на фактите и изследователите от университетите за да се идентифицират навреме кампании за дезинформация и да се намери ефективен начин за тяхното противодействие.
4. Повишаване на осведомеността и овластяване на гражданите: В допълнение към целенасочени кампании за повишаване на осведомеността, институциите на ЕС и държавите-членки ще насърчават медийната грамотност чрез специализирани

програми. Подкрепа ще бъде предоставена на национални мултидисциплинарни екипи от независими проверяващи факти и изследователи за откриване и излагане на кампании за дезинформация в социалните мрежи.

ЕС също така ще насърчава качествената журналистика, която отхвърля фалшивите новини и представя реалността такава, каквато е, като с това ни помага да вземаме правилни житейски решения.

Особено голямо внимание обръща ЕС на образованието, и то на образованието на младите хора за правилна ориентация в дигиталния свят. Това е така, защото всеки европеец, особено млад, трябва напълно да може да се възползва от възможностите, които му предлага дигитализацията. Фалшивите новини пречат на нашите права, заплашват нашата сигурност и ни лишават от възможностите, които можем да имаме. Затова трябва да се научим да ги откриваме и да се борим с тях.

В това отношение всяка спонтанна инициатива – например като нашата в този проект – е добре дошла. Защото ситуацията никак не е розова: повече от поливаната млади хора от 11 до 17 години в Европа се хващат на въдиците на фалшивите новини. Родителите, неправителствените организации и учителите трябва да работим заедно с младите хора. И трябва да насърчаваме младите хора да изразяват идеите си, защото те най-добре познават своите нужди и съмнения в областта на дигиталния свят, дезинформацията и фалшивите новини.

(По материали на Европейската комисия)

ФАЛШИВИ НОВИНИ ОТНОСНО КОРОНА ВИРУСА РАЗПРОСТРАНЯВАНИ В СВЕТА СПОРЕД МЕДИИТЕ

39 фалшиви новини общо от януари до април 2020 г насам обвиняват САЩ за създаването на болестта, 26 твърдят, че ЕС ще се провали в борбата с нея и ще се разпадне. 24 - че вирусът е оръжие срещу китайската икономика. На четвърто място със 17 новини е, че конспиративната теория, че цялата криза е таен план на глобалния елит.

Сред куриозните фалшиви новини са и тези, че 380 белгийци са се заразили по време на оргия; че легализирането на гей браковете е причината за болестта и че баба Ванга е предсказала, че руснаците ще открият лек.

На територията на Европа по-разпространени са лъжливи твърдения за здравето на хората, които противоречат на насоките на Световната здравна организация (СЗО). Германската версия на "Спутник" например разпространява твърдението, че миенето на ръце не помага срещу вируса.

В Близкия изток "Ислямска държава" призовава бойците си да се възползват от хаоса и объркването, описвайки пандемията като "мъчение" за "нациите на кръстоносците". Сирийският режим използва болестта като аргумент срещу санкциите на ЕС.

В Турция се разпространяват предимно лъжливи твърдения за здравето, както и критика спрямо ЕС. На Западните Балкани актуални са конспиративни теории, че вирусът е биологическо оръжие на САЩ или претекст за чуждестранна инвазия. Разпространението на заразата се свързва и с вече съществуващия наратив, че ЕС е "обърнал гръб" на региона. Над 150 примера за дезинформация в полза на Кремъл са регистрирани от EuvsDisinfo от януари насам. Държавните медии вече са преместили фокуса си към това да показват колко е подготвена страната да се справи със заразата, обилно е отразена и руската помощ за Италия.

Ислямски духовници в Тунис и Египет твърдят например, че епидемията е божие наказание, наложено на Китай заради преследванията срещу уйгурите.

В Ирак от един политически коментатор тръгна легендата, че коронавируса е всъщност е американско-еврейски заговор с цел радикално да се намали световното население. Въпросният коментатор се позовава на книга на Дийн Кунц, който още през 1981 година бил предсказал появата на вируса.

Това е една от популярните теории на заговора, според които в света действат някакви могъщи сенчести фактори, които управляват цялата политика и са готови да използват дори биологични оръжия като коронавируса, за да постигнат целите си.

В Русия и в Иран също се разпространява слухът, че епидемията всъщност е американска атака с биологично оръжие.

В самите САЩ пък антиваксьорите и други привърженици на конспиративните теории хвърлят вината върху Бил Гейтс и демократите.

Освен слуховете и лъжите, масово се разпространяват и фалшиви обещания за бързо справяне с болестта Ковид-19.

БиБиСи информира за нигерийски духовник, който „лекува“ заболяването с някаква специална супа, а в социалните мрежи често се препоръчва „чеснова терапия“ на Ковид-19.

В Индия пък един активист от редиците на хинду-националистите препоръчва лечение с кравешка урина и изпражнения. Сред „рецептите“ срещу коронавируса са още и консумацията на кокаин или третирането с детска урина.

Само за няколко седмици на пазара се появиха какви ли не книги със съвети как да се предпазим от вируса, но и с главозамайващи теории за „тайните лостове“ на епидемията.

Най-бруталният пример: новината, в която "семейството" на починалия лекар д-р Юлиан Стамов публикува писмо, в което казва, че той е страдал от тежка форма на рак, а медиите нарочно подвеждат обществото, че става дума за коронавирус - и за това трябва да се извинят.

Коронавирус няма, разбира се, никога не е имало, няма и да има, а някой тиква по едни 1800 лева да се водиш заразен, и по 3600 лева да се водиш за умрял.

В социалните мрежи се разпространява 26-минутно видео, озаглавено Plandemic, което се появи в редица социални мрежи в началото на май. В него изреждат и комбинират редица конспиративни теории, свързани с това, че коронавируса е част от разработен от американското правителство план за контрол над обществото чрез ваксини и чипиране.

През април миналата година Natural News публикува провокативен материал, с твърдението, че причината да не се намира лек за рака е свързана с това, че индустрията е твърде заета да печели пари. Тази информация провокира след себе си отново необоснованата конспиративна теория - лекарство има, но то се крие. Въпросната статия успя да събере около 5,4 милиона споделяния, коментари и реакции, повече от които само във Facebook.

По материали на българските медии

ВНИМАНИЕ! ОПАСНОСТ ОТ ФАЛШИВИ НОВИНИ

Според сайта Успелите, <https://uspelite.bg/spisak-na-anonimnite-novinarski-saitove-s-koito-da-vnimavame--1>

списък на анонимните новинарски сайтове, с които да внимаваме е както следва:

Анонимни сайтове:

30dumi.com

7plus7.net

actualno.top

allnews.bg

antenab.com

berbim.info - онлайн формуляр за попълване

bez-cenzura.com - онлайн формуляр

bez-cenzura.eu - онлайн формуляр

bezlogo.com - онлайн формуляр

bg-news.eu

bgmak.eu - онлайн формуляр

bgnew.eu - онлайн формуляр

bgnews168.com

bgvestnik.co.uk - онлайн формуляр

big5.bg

budnaera.com

budnavarna.bg

bulbox.net - онлайн формуляр

bulpress.info

burgas365.info

burgasnovinite.com

cherveno.bg

club.bg

courtnewsbg.info

cross-bg.net – злонамерен софтуер

desinfowar.wordpress.com

ecomedia.bg

expressnews.bg

factor-news.net - онлайн формуляр

freshnewsbg.com - онлайн формуляр

glas.bg

hipotezi.com

jenabg.com - онлайн формуляр

jiloto.bg

koch.bg - онлайн формуляр

kontraprop.com

newsmedia.bg - онлайн формуляр

newspaper.bg

novini965.eu - онлайн формуляр

novinite.eu - **обновено:** От сайта се свързаха с нас и ни обясниха, че все пак има автори на публикациите.

novinite33.com

novitebulgari.com - онлайн формуляр

patreot.ru

pegida-bg.co

petatakolona.com

plevenonline.com

pod-lupa.eu

prozorec.com

radar.bg

rus.bg

saprotiva.org

sieminehn.wordpress.com

skandalno.net

slivensega.wordpress.com

sofiapress.bg

spekulanti.com

superruse.com

transmedia.bg

velikabulgaria.eu

vsichkinovini.com

wars.bg

wpress.bg

za-bulgaria.com

zadkulisite.com

zoraneews.com

xn--e1atdf.bg

Сайтове с деклариран само e-mail адрес:

30dumi.eu

afera.bg

almanews.bg

anonybulgaria.wordpress.com

avantage.bg

b2bmedia.bg

barometar.net

bgjournal.info

bradva.bg

burgasnovinite.bg

chujdozemec.com

coreni.net

demokraciadnes.bg

dnesplus.bg

e-novinar.com

energetika-bg.com

forumnews.bg

front.bg

glashatai.com

hotarena.net

infobalkani.wordpress.com

informiran.net

informo.bg

inter-view.info

kardjalipress.com

kreport.eu

www.lentata.com

mall359.com

nakratko.bg

news4000.bg

www.no-comment.bg

www.novintednes.net

nreporter.info

onovini.com

www.paralel44.com

perniktoday.net

prochetime.com

giona.bg

rodnoto.bg

singuirer.com

skafeto.com

sliveninfo.com

spisaniezora.com

svobodnoslovo.eu

targovishtenews.com

topactualno.com

trakiaworld.com

tribali.info – препраща към bulnews.bg

webnovinar.com

yambolnews.net

zapernik.com

**ИНСТИТУЦИИ И НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНИМАВАЩИ
СЕ С МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ
ПРОЕКТИ, ИЗСЛЕДВАНИЯ, РЕСУРСИ**

№	Име	Сайт	Телефо н	Електронна поща	Описание ресурси	Забел ежка
1	Коали ция за медий на грамо тност	https://gramoten.li /	089 981 76 59	info@gramoten.li	В менюто от сайта има рубрика Ресурси	
2	ПодМ оста	https://podmosta.b g/mediyna- gramotnost-za- uchenitsi-nay- dobrite-onlayn- resursi-za-malki-i- golemi/	+359 878 63 44 59		https://podmosta.b g/mediyna- gramotnost-za- uchenitsi-nay- dobrite-onlayn- resursi-za-malki-i- golemi/	
3	Асоци ация за развит ие на София	https://www.sofia- da.eu/				Спече лен проек т „Вкл ючва щи общн ости чрез медий на

						грамотност и критично мислене“ – Еразум +
4	Център за развитие на медиите	https://www.media-centerbg.org/	Ирина Недева , +35988 436284 3	yana.pelovska@mediacenterbg.org mediacenter@mediacenterbg.org	https://www.media-centerbg.org/media-literacy/	
5	Асоциацията на европейските журналисти в България	http://new.aej-bulgaria.org/		team@aej-bulgaria.org		Спечелен проект Проект „Медийна грамотност в класната стая“
6	Посолство на САЩ	https://bg.usembassy.gov/bg/fulbright-media-literacy-awards-for-	+359 2 937 5100	SofiaEmb@state.gov	Обявяват Стипендии за усъвършенстване на учители в	Обявяват се периодично

	в Бълга рия	secondary-and-high-school-teachers-bg/			областта на медийната грамотност	
7	Европ ейски съюз, Европ ейска комис ия	https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/media-literacy				

Национална среща

**"ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ ПРЕЧАТ НА НАШИТЕ ПРАВА, СИГУРНОСТ И
УЧАСТИЕ" (11-13.10.2020 г, Бургас)**

По проект

**„ФАКТИТЕ, МОЛЯ! БОРБА ПРОТИВ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ – НАЦИОНАЛНИ
И ЕВРОПЕЙСКИ ПОЛИТИКИ, НАСОЧЕНИ КЪМ МЛАДЕЖТА!“ 2019-2-BG01-**

КА347-062709

**СЪФИНАНСИРАН ПО ПРОГРАМА ЕРАЗЪМ +, ИЗПЪЛНЯВАН ОТ ФОНДАЦИЯ
ЕВРОПАРТНЬОРИ 2007 И РУО- БУРГАС.**

ПРОГРАМА

1 ден - 11 октомври, неделя

До 17 часа – Пристигане и настаняване на участниците в хотел „Аква“, гр. Бургас, адрес: 8000, бул. „Демокрация“, к-с „Лазур“, номер на рецепцията – 056/83 35 35.

Съобразно санитарните изисквания участниците ще бъдат настанени в самостоятелни стаи. Всички дейности ще се провеждат в хотел „Аква“- Бургас.

18,00 – 19,30 часа – Сесия за ориентация в зала „Амфибия“ към хотела Аква“ – регистрация, получаване на учебни материали, попълване на декларации, разяснения за протичането на срещата.

19,30 часа – вечеря.

2 ден, 12 октомври, понеделник – зала „Амфибия“, хотел „Аква“ - Бургас

Първи панел. Модератори: *инж. Виолета Илиева – началник на РУО-Бургас, и г-н Недялко Тенев, ученик в ППМГ „Акад. Н. Обрешков“ Бургас*

9,30- 9,45 часа – откриване на националната среща и представяне на проекта – инж. Виолета Илиева и проф. д-н Татяна Дронзина в СУ „Климент Охридски“-София. Поздравителен адрес от кмета на Бургас г-н Димитър Николов

Представител на МОН

9,45 – 10,30 часа – официални приветствия

Г-н Димитър Бойчев, народен представител в 44 НС

Г-жа Ася Пеева, народен представител в 44 НС

Г-н Вълчо Чолаков, областен управител на област Бургас

Д.и.н. Янка Такева, Синдикат на българските учители

Г-жа Йорданка Ананиева, заместник кмет на община Бургас

Г-жа Кристиана Димитрова, експерт по медии

10,30 – 11,00 часа – Пресконференция и срещи с медиите

11,00 – 11,45 часа – **Втори панел.** Модератори: *проф. д-н Татяна Дронзина и г-н Димитър Николов, ученик в ППМГ „Акад. Н. Обрешков“ Бургас*

Дин Янка Такева, председател на Синдиката на българските учители към КНСБ

Д-р Юлиан Петров, председател на Синдикат Образование, КТ Подкрепа

Г- жа Катя Балтаджиева, представител на Сдружението на директорите в средното образование

Дискусия

11,45 – 12,15 часа – кафе пауза.

12,15 – 13,15 часа – **Трети панел.** Модератори: проф. дпн *Татяна Дронзина* и г-ца *Мариела Тодорова Тодорова "ПГЧЕ "Васил Левски"*

Представяне на сайта на проекта– от създателите на сайта, г-н *Димитър Стоянов Николов* и г-н *Недялко Живков Тенев*, ученици от ППМГ "Акад. Никола Обрешков" – Бургас

Представяне на резултатите от социологическото изследване – от екипа на изследването

Представяне на сборника по проекта – проф. дпн *Татяна Дронзина*

Дискусия

13,15 – 15,00 часа – обяд.

15,00 – 16,30 часа

Четвърти панел. Модератори: инж. *Виолета Илиева* и г-ца *Стела Стоянова Николова НЕГ "Гьоте"*

Г-н *Никола Миладинов*, Представителство на Европейската комисия в България (дистанционно включване)

Г-н *Йордан Божилов*, председател на Софийския форум за сигурност – „Фалшивите новини и как да се борим с тях“

Филми и интерактивни игри посветени на темата

16,30 – 17,00 часа – кафе пауза.

Пети Панел

Модератори: г-н *Боян Симеонов Михов НЕГ "Гьоте"* и г-ца *Мариела Тодорова Тодорова "ПГЧЕ "Васил Левски"*

17,00 – 18,30 часа – интерактивни игри за насърчаване на критичното мислене и справяне с фалшивите новини

18,30 часа – вечеря.

3 ден, 13 октомври, понеделник – зала „Амфибия“, хотел „Аква“ – Бургас

Шести панел

Модератори: г-жа Соня Димова и г-ца Катина Сталева

9,00 – 10,15 – г-жа Диана Саватева, заместник кмет община Бургас

9,15 - 10,00 часа – работа по групи и изработване на документ „Нашите препоръки към европейските и националните институции за справяне на фалшивите новини“.

10,00 – 10,30 часа – представяне на резултатите от груповата работа.

10,30 –11,00 часа - оценка на националната среща и връчване на сертификатите.

Закриване на семинара.

Отпътуване на участниците.

Забележка: *Предвид санитарната ситуация свързана с КОВИД 19, са възможни известни промени в програмата.*

Заключителен документ

На

Националната среща

**"ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ ПРЕЧАТ НА НАШИТЕ ПРАВА,
СИГУРНОСТ И УЧАСТИЕ" (11-13.10.2020 г, Бургас)**

По проект

**„ФАКТИТЕ, МОЛЯ! БОРБА ПРОТИВ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ – НАЦИОНАЛНИ И
ЕВРОПЕЙСКИ ПОЛИТИКИ, НАСОЧЕНИ КЪМ МЛАДЕЖТА!“ 2019-2-BG01-
КА347-062709**

Ние, участниците в националната младежка среща, днес, 13 октомври 2020 година, след обсъждане по групи и пленарно обсъждане, приехме следния заключителен документа на срещата:

Като констатирахме, че

1. Фалшивите новини са сериозна заплаха срещу нашите права, сигурност и гражданско участие.
2. Въпреки седмицата на медийната грамотност за младежта, която бе проведена на европейско равнище, ЕС не взема достатъчно мерки за да помогне на младите хора да се справят с фалшивите новини
3. Подобна политика в нашата страна въобще отсъства, доказателство за което са и резултатите от международните тестове ПИЗА И ТАЛИС.
4. Голяма част от нашите връстници не само че не са въстояние да различат истинските новини от фалшивите, но и се поддават на тяхното вредно въздействие, като с това вредят на себе си, на своите семейства, и на своите приятели
5. В учебния материал липсват всякакви насоки за справяне с фалшивите новини

Настояваме за:

1. Изработване на политики за борба срещу фалшивите новини на национално, регионално и местно равнище
2. Тези политики трябва да бъдат изработени в рамките на сътрудничество на основните актьори в областта на образованието, от които зависи неговото развитие, с активното участие на учениците и учителите

3. Незабавното изработване на подобни политики трябва да бъде важна точка в дневния ред на институциите, особено сега, когато страната ни е в тежка ситуация заради пандемията от КОВИД19
4. По-чести срещи между вземащите решения в областта на образованието и учениците, които имат не протоколен, а работен характер. На тях вземащите решение трябва да обяснят какво са направили за да подпомогнат младите хора в борбата срещу фалшивите новини, а младите хора да включат своя творчески и инициативен потенциал в по-пълното разработване на тези политики и тяхната «ювентизация» - адаптирането им към нуждите на младите хора.

Предвид гореказаното, предлагаме:

1. Провеждане на национална седмица на борбата срещу фалшивите новини в училище с участието на учениците и учителите, националните, регионалните и местните власти
2. Въвеждане на избираем предмет „Борба срещу фалшивите новини“, която да подпомага младите хора в справянето с този огромен проблем
3. В другите предмети да бъдат включени уроци, насочени към справянето с фалшивите новини
4. Засилена работа по формиране на критично мислене на учениците – основната гаранция, че те няма да се поддадат на фалшивите новини и няма да позволят те да застрашат тяхната сигурност, права и участие.
5. Използване на резултатите и продуктите от този проект в борбата срещу фалшивите новини и повишаване на културата на учениците в това отношение

С единодушие решихме:

Този документ да бъде изпратен до всички представени в срещата институции, а също така и до други, които не бяха представени, но имат отношение към този сериозен проблем.

13 октомври 2020 година

Участниците в срещата

Бургас